

BRD Rijec

mh

glasnik hrvatske kulturne zajednice wiesbaden

maticahrvatska
OGRAVAK WIESBADEN

DAS WORT - MITTEILUNGSBLATT DER KROATISCHEN KULTURGEMEINSCHAFT WIESBADEN

broj 60
rujan 2020.

RIJEKA - EUROPSKA PRIJESTOLNICA KULTURE 2020.

Johann Weichard Valvasor: Obojan prikaz Rijeke iz 1689. godine, izvorno objavljen u djelu *Slava vojvodine Kranjske*, rad je gravera Andreasa Trosta.

Foto: Arhiva redakcije

EINLEITUNG

Kulturhauptstadt Europas: Rijeka 2020 Literatur im Dialog zur Interkulturelle Woche 2020

Die kroatische Kulturgemeinschaft e.V. Wiesbaden präsentiert die Stadt Rijeka als erste kroatische Stadt, die den Titel der Kulturhauptstadt Europas erhalten hat. Es werden literarische Werke präsentiert, die die Stadt und ihre Bürger beschreiben. In der Lesung aus dem Werk *Europa erlesen: Rijeka*, Wieser Verlag, Klagenfurt 2020, wird die Stadt in der Kvarner Bucht als *Hauptbahnhof für Kulturen* in Europa in den Dialog eingebunden. Das Buch *Europa erlesen: Rijeka* zeigt die Stadt Rijeka als großen Bahnhof für die Kulturen Europas sowohl literarisch als auch im Dialog. Gerhard M. Dienes, Ervin Dubrović, Marijana Erstić und Gero Fischer (Hrsg.) haben dazu ein Werk geschaffen, das die Kulturgeschichte Rijekas widerspiegelt.

Bildung für eine nachhaltige Entwicklung Europas

Die weltweite Erfahrung von Globalisierungsprozessen fordert ein neues Bewusstsein für das komplexe Verhältnis von neuer und alter Heimat. Mit dem Wegfall von Grenzen für den Kultur- und Warenfluss werden auch die Trennlinien zwischen Modernisierung und Traditionspflege verwischt.

Unsere Welt, unsere Würde, unsere Zukunft - dies betrifft die Gesamtheit der Gesellschaft, unabhängig von Herkunft oder Nationalität. In der diesjährigen Veranstaltung zur Europawoche sollen verschriftete Traditionen und Ausdrucksformen - einschließlich der Sprache als Träger des immateriellen Kulturerbes - thematisiert werden. In diesem Zusammenhang ist es unabdingbar, über die Bedeutung der Bildung für eine nachhaltige Entwicklung Europas zu diskutieren: Inwiefern muss sich die Bildung den neuen Gegebenheiten anpassen, um uns allen eine würdevolle Zukunft gewährleisten zu können? Welche Herausforderungen müssen bewältigt werden, um die bereichernde Vielfalt der kulturellen Erinnerungen und Gegebenheiten als Bereicherung wahrnehmen und in die unterschiedlichen Gesellschaften integrieren zu können?

Redaktion Riječ 2020
Kroatische Kulturgemeinschaft e.V.

Uvodna riječ

naša **Riječ** broj 60, s petnaestak priloga na 44 stranice, doprinosi kulturi hrvatskih iseljenika na njemačkom govornom području i šire. Predstavili smo šest knjiga - malu biblioteku radova od kojih dva predstavljaju zbornike znanstvenih radionica. Radi se o međunarodnim skupovima *Pogled u nepoznato/Vizije i utopije u dunavsko-karpatskoj regiji. 1917.*, Ljubljana 2017. godine i *100 GODINA NAKON FIUME- Razgovori o Gabriele D'Annunzio* održanom 19. i 22. studenog 2018. u njemačko-talijanskom Centru za europsku izvrsnost Villa Vigoni u Menaggiju na jezeru Como. Pored radova o gradu **Rijeci** te izvješća s javnog istupa Ogranka Matice hrvatske u siječnju 2020. godine u Wiesbadenu donosimo i tekst predavanja o skandinavskim gradovima *Umeå/Švedska* i *Riga/Latvija* kao *Europskim prijestolnicama kulture 2014. godine*. *Hrvatska kulturna zajednica*inicirala je i održala javnu tribinu na temu *Europske prijestolnice kulture: Yoik for Europe*, 7. svibnja 2014. godine.

Poseban prilog posvećen je 500-toj godišnjici rođenja **Matije Vlačića Ilirika** - tragičnom liku hrvatskoga gastarabajtera iz 16. stoljeća.

Časopis **Riječ** bit će predstavljen na videokonferenciji u okviru **30. Sabora HKZ/OMH-Wi** u subotu, 3. listopada 2020. godine i u vrijeme *Europskoga / Interkulturnog tjedna 2020.*

Središnji državni ured za Hrvate izvan Republike Hrvatske novčano je podržao izdavanje ovog broja **Riječi** u okviru programa *Hrvatska knjižnica i čitaonica Edvin Bukulin* u Wiesbadenu, a na čemu članovi Hrvatske kulturne zajednice/Ogranka Matice hrvatske u Wiesbadenu srdačno zahvaljuju.

Jelena Šarić, glavna urednica

Sadržaj/Inhalt

<i>Johann Weichard Valvasor: Obojan prikaz Rijeke iz 1689. godine, izvorno objavljen u djelu Slava vojvodine Kranjske, rad je gravera Andreasa Trosta.....</i>	I
<i>Einleitung: Interkulturelle Woche / EU-Woche 2020.....</i>	II
<i>Uvodna riječ.....</i>	1
<i>Sadržaj/Inhalt .....</i>	1
<i>Ivica Košak: Rijeka - Europska prijestolnica kulture 2020., Riječ br. 58/59.....</i>	2
<i>Marijana Erstić: 100 Jahre nach Fiume.....</i>	4
<i>Ivica Košak, predstavljanje knjige: Zibaldone svezak 68, godina 2019., Riječ br. 58/59.....</i>	6
<i>In memoriam: Nedjeljko Fabrio (1937 - 2018), Riječ br. 56/57.....</i>	9
<i>Ivica Košak, predstavljanje knjige: Zibaldone svezak 68, godina 2019., Riječ br. 58/59.....</i>	6
<i>Ivica Košak, Kozmopolitizam na istočnoj obali Jadrana, Riječ br. 53/54.....</i>	11
<i>Marijana Erstić, Natke Badurina, Walburga Hülk-Althoff: 100 Jahre nach Fiume - Gespräche über Gabriele D'Annunzio, Riječ br. 53/54.....</i>	13
<i>Biserka Andrijević: Grad na Rječin,iRiječ br. 40.....</i>	14
<i>Ivica Košak, Yoik for Europe - Kulturhauptstädte Europas 2014.....</i>	20
<i>Ivica Košak, Buchbesprechung: Rijeka - Europa erlesen.....</i>	26
<i>Buchbesprechung: BLICK INS UNGEWINNTE / Visionen und Utopien im Donau-Karpaten-Raum. 1917 und danach.....</i>	28
<i>Buchbesprechung: Spiegelungen, Heft 1.20.....</i>	32
<i>Angela Ilić, Višestruka sjećanja na heterogeni grad.....</i>	33
<i>Ivica Košak, Matija Vlačić Ilirik.....</i>	36
<i>Bildungs- und Europawoche vom 10. – 18. Mai 2014 in Idstein.....</i>	III
<i>Spomenik Ivana plemenitog Zajca u Rijeci.....</i>	IV
<i>Impressum.....</i>	IV

RIJEKA - EUROPSKA PRIJESTOLNICA KULTURE 2020. GODINE Di su pare ili što vi hoćete, dobit pare ili dat ideje?

Wiesbaden, srijeda 8. siječnja 2020. Hrvatska kulturna zajednica Ogranak Matice hrvatske u Wiesbadenu (HKZ/OMH-Wi) organizirala je radionicu na temu **Rijeka - Europska prijestolnica kulture 2020. godine**.

To je događaj koji će sa svotom od preko 30 milijuna eura omogućiti kulturno-ekonomske transformacije starih struktura, ali i novi pogled na talijansko-hrvatske granične odnose u prošlosti i sadašnjosti.

Poticaj za novo ispitivanje napetih među-kulturnih veza Italije i Hrvatske dolazi također iz konferencije

100 godina nakon Fiume - rasprave o Gabriele D'Annunzio, a koja se održala u vili Vigoni na jezeru Como u studenom 2018. godine.

Odmah nakon završetka Prvog svjetskog rata političke su se sile u

Europi ponovno formirale nakon što su propala stara carstva poput Dunavske monarhije i pojavile se nove, ponekad više i ponekad manje dugovječne države. U tom je kontekstu Fiume, današnja hrvatska Rijeka, postala mjesto novog osvajanja. Grad u Kvarnerskom zaljevu

zauzeli su D'Annunzio i njegovi fašistički sljedbenici paralelno s Pariškom mirovnom konferencijom 1919. godine. Uslijedile su spektakularne povorke i militantna proglašenja koja su nagovještavala fašizam u Europi. Rijeka je ostala pod D'Annunziovom vladavinom šesnaest mjeseci.

Danas (2020.) 100 godina kasnije Fiume / Rijeka služi kao pozornica za mobilizaciju masa, nudi brojna polazišta za kritičko i interdisciplinarno razmišljanje o ambivalentnom odnosu Italije i Hrvatske u suvremenoj Europi.

U polju napetosti između samoodređenja i vanjskog određenja, Italofilije i -fobije, egzila i višejezičnosti, nacionalizma i transkulturnalnosti postoje različite, a dijelom i antagonističke perspektive.¹

Što vi hoćete, dobit pare ili dat ideje? Javna tribina/radionica u Wiesbadenu odvijala se ne bez utjecaja dramske instalacije koja je postavljena na riječkom Korzu od 8. do 15. siječnja 2020. Redatelj Marin Lukanović je po-stavio intrigantni performans: "Što vi hoćete, dobit pare ili dat ideje?", a koji prezentira misli i razmatranja o položaju umjetnika u društvu te povezanim temama. Kao i u toj instalaciji, nastaloj iz intervjuja s dvadesetak kulturnih i kreativnih radnika i

¹ Erstić M.; Badurina N.; Hülk W.: 100 GODINA NAKON RIJEKE Zb. rad. Filoz. fak. Splitu, 12 (2019), 147-150

radnika iz Rijeke i Primorsko-goranske županije, u Wiesbadenu su izdvojeni tekstovi iz časopisa Riječ te razmatranja o položaju kulture u društvu, odnosu prema radu, obrazovnim politikama u kreativnoj domeni, prekarijatu, vrednovanju rada, stavu publike prema kulturi, te srodnim temama hrvatskih migranata u Njemačkoj i njihovih kulturnih veza s Domovinom.

Radionica HKZ/OMH-Wi ima za cilj istražiti djelovanje Zajednice na primjeru dobre prakse i pružiti izvještaj o različitostima, te izraditi preporuku u pogledu upravljanja različitostima u vlastitim radovima na polju kulturnih i kreativnih istupa na lokalnom i europskom nivou i identificirati prenosive modele za unapređenje suradnje.

DISU PARE?

Naizgled polemičko pitanje upućeno Predstavniku RH, veleposlaniku Gordani Grlić Radmanu, Di su pare(?) – zasnivalo se na najavi Marije Pejčinović Burić kako će se i Republika Hrvatska ulaskom u Europu ravnati se standardom o korištenju 2,6% BDP-a za kulturu.² Kako Marija Pejčinović Burić danas predstavlja vladu RH u svojstvu ministriće za vanjske poslove i europske integracije, pitanje upućeno veleposlaniku bi se moglo uzeti kao pitanje na pravu adresu s namjerom da se objasni kako to RH kao članica EU ne ulaže u kulturu više od 0,69% BDP-a³. Ako se uzme u obzir da su 2% zaposlenih u RH kulturni radnici, ostaje pitanje kako razviti kulturni rad i hrvatski identitet bez za to potrebnih sredstava? Ostavimo po strani izjavu veleposlanika Radmana koji je smatrao potrebnim na prvom mjestu za navesti kako riječ *pare* nije hrvatski izraz, usredotočimo se na odgovor u kojem veleposlanik tvrdi kako raspoloživa sredstava

postoje i samo treba biti sposoban da dobiti! U raskoraku u obećanju/najavi Marije Pejčinović Burić iz 2007. godine i današnjih izdvajanja za kulturu u RH, ostaje otvoreno pitanje jesu li kulturni radnici koji čine 2% zaposlenih u RH nesposobni doći do potrebnih sredstava kako bi kultura hrvatskog čovjeka postala dio zadovoljenja njegovih osnovnih potreba ili su ograničenja neke druge naravi?⁴ Riječka instalacija *Što vi hoćete, dobit pare ili dat ideje?* u okviru Riječkog projekta *Diversity mixer* omogućena je novčanim sredstvima iz Europskog fonda *Programa o pravima, jednakosti i građanstvu Europske unije (2014-2020)* u visini od ca. 150 tisuća Eura. HKZ/OMH-Wi ne participira niti u jednoj od navedenih novčanih potpora i isključivo se financira doprinosima članova.

HKZ/OMH-Wi želi približiti svojim članovima i prijateljima saznanja i poruke ovog programa. Riječki kulturni, povijesni i literarni sadržaj prisutan je u radu **HKZ/-OMH-Wi** i trajno pohranjen u časopisu *Riječ*. Tako tekstovi *Grad na Rječini*⁵, *Kozmopolitizam na istočnoj obali Jadrana*⁶, *100 Jahre nach Fiume*⁷, kao i literarna tribina posvećena povijesnom romanu Nedjeljka Fabria govore o kulturnom angažmanu Zajednice. N. Fabrio u romanu *Vježbanje života* prikazuje zbivanja od 1820. do 1955. godine u *Rijeci*. Na podlozi povijesnih zbivanja ispričane su obiteljske kronike dviju obitelji, talijanske i hrvatske.⁸

Rijeka - Europska prijestolnica kulture ostat će u programu **HKZ/-OMH-Wi** 2020. godine kao posebno vrijedan kulturni događaj koji će svojim sadržajem obogatiti djelova-

² Di su pare?, Riječ broj 53/54, HKZ-Wiesbaden, 2018., str. 46

³ Biserka Andrijević: Grad na Rječini, Riječ broj 40, Wiesbaden 2006., str. 14-15.

⁴ Angela Ilić: Kozmopolitizam na istočnoj obali Jadrana, Riječ broj 53/54, Wiesbaden 2015., str. 41-42.

⁵ Marijana Erstić: 100 Jahre nach Fiume, Riječ broj 53/54, Wiesbaden 2015., str. 43.

⁶ Literarni tribunu HKZ/OMH-Wi u spomen Nedjeljka Fabria vodila je gospođa Marina Beroš. Bilješka o susretu u Riječi broj 56/57, Wiesbaden 2019., str. 9.

nje jedne zavičajne udruge u SR Njemačkoj. Tako će najavljeni antologija *Rijeka Erlesen*⁹ postati djelo inspiracije za rad i susrete u *Hrvatskoj čitaonici* u Wiesbadenu – najavio je Ivica Košak, urednik časopisa *Riječ*.

Jela Šare, tajnica **HKZ/OMH-Wi**, predstavila je studijsko putovanje u Rijeku u organizaciji Pučkog veleučilišta (Volksbildungswerk Klarenthal e.V.) iz Wiesbadena.¹⁰ *Europska prijestolnica kulture 2020. godine je mjesto gdje umjetnost i kultura susreću prirodu, more i kulinarske užitke* – naglasila je Šare. Okupljenim sudionicima (14) obratio se s pozdravnim riječima i dobrovrijednim željama i gospodin **Vedran Konjevod**, generalni konzul RH u Frankfurtu. Pozitivno djelovanje jedne zajednice nije sama po sebi razumljivost koja će dovesti do masovnog okupljanja. Neke zajednice u regiji su nestale. Obnavljanje društvenog rada i hrvatske nastave u gradovima s velikom populacijom hrvatskih iseljenika bit će vrlo teško ako se taj rad jednom prekine. Zanimanje za kulturu je bitno uporište u sjećanju i povezivanju s rodnim krajem.

]]

⁹ Gerhard M. Dienes / Ervin Dubrovic / Marijana Erstić / Gero Fischer (Hrsg.), *Rijeka/Europa erlesen*, Wieser Verlag GmbH 2020.

¹⁰ Bildungsreise Rijeka: <http://online.fliphml5.com/wbon/hfxo/#p=103>

² Marija Pejčinović Burić: EUPhorie in Kroatien im Kulturreport, Fortschrift Europa, Institut für Auslandsbeziehungen und R. Bosch Stiftung, Nr. 1/2007, Stuttgart, S.104.

³ <http://www.minkulture.hr/default.aspx?id=7829> Pregledano 8.03.2018.

100 JAHRE NACH FIUME

Gespräche über Gabriele D'Annunzio

Unmittelbar nach dem Ende des Ersten Weltkrieges formieren sich die politischen Mächte in Europa neu. Alte Reiche sind zusammengebrochen, neue Staaten und kurzweilige Dichterrepubliken entstehen, aber auch neue Kolonialisierungen. Dies war der Ausgangspunkt der vom 19.-22.11.2018 im Deutsch-Italienischen Zentrum für europäische Exzellenz Villa Vigoni in Menaggio am Comer See stattgefundenen internationalen Tagung zum Thema 100 Jahre nach Fiume - Gespräche über Gabriele D'Annunzio.

Fiume, heute das kroatische Rijeka, war nach dem Ende des Ersten Weltkrieges Schauplatz von politischen Dichterphantasien mit bedenklichen Zügen. Am 12. September 1919 wurde die Stadt an der Kvarner Bucht von dem italienischen Dichter Gabriele D'Annunzio okkupiert und blieb für sechzehn Monate unter seiner Herrschaft. D'Annunzio schuf damit inmitten der Pariser Friedenskonferenz von 1919 vollendete Tatsachen. Zugleich zielte er auf die Mobilisierung der Massen. Zeitungen und Filme berichteten über die Umzüge und Proklamationen, die vom kriegerischen Ruf „eia, eia, alalà“ begleitet wurden. Als Schauplatz dieser megalomanen politischen Autorschaft, die den Faschismus antizipierte, bietet Fiume/Rijeka 100 Jahre später zahlreiche Anknüpfungspunkte; 2020 wird es zudem europäische Kulturhauptstadt.

Die Gespräche in der Villa Vigoni widmeten sich der Rolle Gabriele D'Annunzios als Dichter-Kommandant, den Ermöglichungsbedingungen seines Einsatzes und den Reaktionen auf die Machtübernahme. Sie wurden organisiert von Wissenschaftlerinnen und Wissenschaftler der Universität Siegen und der Università degli Studi di Udine. Teilnehmer der Gespräche waren Experten aus Deutschland, Italien, Kroatien, Österreich, Frankreich, England und den USA. Als besonders neu und lohnend erwies sich der international bisher kaum beachtete ‚kroatische Blick‘ auf die d'annunzianische Kolonialisierung. Das ehemalige Tabuthema der Fiume-Eroberung wird inzwischen seitens der kroatischen Forschung historisch und literaturhistorisch erörtert, es wird

aber auch künstlerisch gedacht. So hat an der Tagung das Team des Regisseurs Igor Bezinović teilgenommen, das aktuell einen Dokumentarfilm über Fiume 1919-1920 dreht. Der Blick sowohl der kroatischen Wissenschaftlerinnen und Wissenschaftler, als auch des Filmemachers bewegt sich häufig fernab von den vielbesprochenen Performanzen und dem Festcharakter des Dichterstaates in den Jahren 1919 und 1920 hin zu der Geschichte der ‚kleinen Leute‘ während der sechzehnmonatigen Besatzung der Stadt. Denn es ist gerade in Zeiten eines zunehmenden Nationalismus in Europa ratsam, einen Blick auf die erste Hälfte des Jahrhunderts der Verunsicherung und die Mechanismen der Machtausübung seitens eines der bekanntesten Dichter jener Zeit zu werfen. Es ist aber auch lohnend, die Geschichte des Einzelnen in den Fokus zu rücken. Die Tagung wurde von der Deutschen Forschungsgemeinschaft DFG subventioniert.

<https://blogs.uni-siegen.de/fiume/>

100 GODINA NAKON FIUME

Razgovori o Gabriele D'Annunziu

Neposredno nakon završetka Prvog svjetskog rata, političke su sile u Evropi preuređene. Stara carstva su se srušila, nove države i republike su u nastajanju, ali i nove kolonizacije. To je bila polazna točka međunarodne znanstvene konferencije 100 godina nakon Fiume - Razgovori o Gabriele D'Annunziu, koja je održana od 19. do 22. studenoga 2018.g. u Njemačko-talijanskom centru za europsku izvršnosti Villa Vigoni u Menaggiu na jezeru Como u Italiji.

Fiume, danas hrvatska Rijeka, je nakon završetka Prvog svjetskog rata postalo scenom pjesničko-političke fantazije upitnog karaktera. Za trajanja Pariške mirovne konferencije talijanski pjesnik Gabriele D'Annunzio je talijansku vladu i svjetsku javnost doveo pred svršen čin okupirajući grad sa svojim istomišljenicima, ne bi li ga pripojio Italiji. Uz okupaciju grada, cilj mu je i mobilizacija masa: novine i filmovi svjedoče o proglašima i političkim povorkama uz gromoglasni povik ‐eia, eia, alalà‐. Stotinu godina poslije, ovo nasljeđe političke megalomanije koja je anticipirala fašizam bilo je u središtu razgovora međunarodnih sugovornika u Villi Vigoni.

Razgovori u Villi Vigoni su bili posvećeni ulozi Gabriele D'Annunzio kao pjesnika-zapovjednika, zatim uvjetima, koji su omogućili njegov uspjeh i reakcijama na oduzimanje moći 1920.g. Organizirali su ih znanstvenici sa Sveučilišta u Siegenu (prof. dr. Marijana Erstić i prof. dr. Walburga Hülk-Althoff) i sa Sveučilišta u Udinama (prof. dr. Natka Badurina). Sudionici rasprave bili su stručnjaci iz Njemačke, Italije, Hrvatske, Austrije, Francuske, Engleske i SAD-a., kao i članovi Njemačkog društva za kroatistiku. "Hrvatsko gledište" dannunzijiske kolonizacije, koje je do sada primilo pre malo pozornosti na međunarodnoj razini, pokazalo se kao posebno novo i kvalitetno. No o bivšoj tabu temi osvajanja Rijeke raspravljalo se je ne samo na razini povijesti i književnosti, nego i na razini umjetnosti. Primjerice, na konferenciji je sudjelovao i redatelj Igor Bezinović, koji snima dokumentarni film o Rijeci 1919.-1920.g. I pogledi hrvatskih znanstvenika i onaj redatelja usmjereni su na povijest malih ljudi tijekom šesnaestomjesečne okupacije grada. Jer svrhovito je, posebno u vrijeme povećanja nacionalizma u Evropi, usmjeriti pogled na prvu polovicu stoljeća neizvjesnosti i nesigurnosti. No, također je potrebno, usredotočiti se na povijest pojedinca. Konferenciju je omogućila Njemačka istraživačka zaklada DFG.¹

Marijana Erstić

¹ <https://blogs.uni-siegen.de/fiume/>

Zibaldone svezak 68, godina 2019.

RIJEKA - PRIJESTOLNICA EUROPSKE KULTURE 2020. GODINE KAO ODREDIŠTE HRVATSKO- TALIJANSKIH ODNOSA

Zibaldone je časopis za suvremenu talijansku kulturu. **Zibaldone** je njemački časopis koji izlazi kontinuirano u dva navrata godišnje u mekom obliku od 1986. godine.

Naslov se temelji na talijanskom piscu Giacому Leopardiju, koji je svoje ideje i aforizme napisao u godinama 1817–1832. pod naslovom **Zibaldone** (otprilike: Svaštara) na preko 4500 stranica.

Časopis skreće pozornost na slabo poznate aspekte talijanske kulture i regionalnih studija u zemljama njemačkog govornog područja. Pored znanstvenika talijanskih studija, povijesti, povijesti umjetnosti, kazališnih studija, muzikologije ili filmskih studija, njeni autori uključuju i novinare i pisce iz Njemačke, Italije, Austrije i Švicarske. Članci su uglavnom na njemačkom, ali povremeno i na talijanskom. Poznati autori uključuju Roberto Benigni, Umberto Eco, Karin Fleischanderl, Friederike Hausmann, Henning Klüver, Vittorio Magnago Lampugnani, Claudio Magris i Jens Petersen.

Svako izdanje ima u prosjeku 160 stranica, sadrži crno-bijele ilustracije i posvećeno je jednoj glavnoj temi. Odjeljak bilježnice sadrži svjedočanstva o trenutnim trendovima vremena, koji se mogu nalaziti i izvan glavne teme; Na kraju brošure slijedi pregledni odjeljak.

Časopis uređuju romanisti Thomas Bremer (Sveučilište Halle) i Daniel Winkler (Sveučilište u Beču). Titus Heydenreich (Sveučilište u Erlangenu) bio je - zajedno s Helene Harth (Sveučilište u Potsdamu) - njegov osnivač. **Zibaldone** je izvorno izašao iz izdavačke kuće Piper (München), zatim iz Rotbucha (Hamburg), a od 2002. u Stauffenburgu (Tübingen).

Hrvatski grad Rijeka bit će Europska prijestolnica kulture 2020. godine. Ovo je prilika za novi pogled na talijansko-hrvatske odnose u prošlosti i sadašnjosti. U časopisu **Zibaldone 68 objavljeni su** doprinosi koji rasvjetljuju napete međukulture (granične) veze i ispituju njihovu promjenu. Pitanja o višejezičnim i hegemonskim konstelacijama predstavlja se na isti način kao i pomorska razmjena između lučkih gradova u jadranskoj regiji.

Zibaldone 68 ukazuje iz povijesne kao i suvremene perspektive, rasprave o napetosti između samoodređenja i vanjske određenosti na primjeru Europske prijestolnice kulture - Rijeke. U petnaest priloga autorice i autori predstavljaju prijelomne momente u povijesti Rijeke i ukazuju na inspiraciju duhovnog, političkog i napose književnog stvaralaštva.

Iz sadržaja:

Ludwig Steindorff: *Ivan Meštrović – eine andere Sicht auf Istrien und Rijeka / Ivan Meštrović - neki drugi pogled na Istru i Rijeku*

Gualtiero Boaglio: Mehrsprachigkeit in Istrien / Višejezičnost u Istri

Verena Schwägerl-Melchior: *Der kroatische Beitrag zur italienischen Linguistik: von Adolf Mussafia zu Žarko Muljačić / Hrvatski doprinos talijanskom jezikoslovlju: od Adolfa Mussafije do Žarka Muljačića*

Aleksandar Jakir: *Der Blick auf Gabriele D'Annunzio nach dem Ersten Weltkrieg von der östlichen Adriaküste / Pogled na Gabriele D'Annunzia nakon Prvog svjetskog rata s istočne obale Jadrana*

Vladimir Nazor: *Dante (Gedicht) / Dante (pjesma)*

ZIBALDONE
Ein Forum für kritische
Debatten mit Streifzügen
ins Kulinarische, Historische
und Künstlerische.
Eine Zeitschrift, die Heft
für Heft überraschende
Perspektiven wagt.

**Geschrieben von Schrift-
stellern, Journalisten,
Wissenschaftlern, foto-
grafiert, gezeichnet und
illustriert für alle, die nie
genug haben können
von ITALIEN.**

Heft 68

Ludwig Steindorff
Ivan Meštrović – eine andere Sicht auf Istrien und Rijeka

Gualtiero Boaglio
Mehrsprachigkeit in Istrien um 1900

Verena Schwägerl-Melchior
Der kroatische Beitrag zur italienischen Linguistik von Adolf Mussafia zu Žarko Muljačić

Aleksandar Jakir
Der Blick auf Gabriele D'Annunzio nach dem Ersten Weltkrieg von der östlichen Adriaküste

Vladimir Nazor
Dante

Natka Badurina
Wie kann D'Annunzios Fiume-Eroberung erinnert werden?

Marijana Erstić
Il fuoco und L'impresa di Fiume. Gabriele D'Annunzios literarische und filmische Pathosformel / Il fuoco i L'impresa di Fiume. Gabriele D'Annunzios književna i formula kinematološkog patosa

Alida Bremer
Die Geburt des Faschismus aus dem Geist der Poesie. Dekonstruktion der Herrschaft in Viktor Car Emin Roman Danuncijada

Viktor Car Emin
Die Dannunziade. Romancierte Chronisterie der Tragikomödie von Rijeka 1919-1921 (Auszug)

Cati von Ossietzky
Der Fall D'Annunzio. Das Ende einer Komödie (1920)

Peter Techet
Post-habsburgische Erinnerungspolitik als unreflektierte Nostalgie oder als antizonalistisches Gegenarrativ im heutigen Rijeka?

Elena Messner
Tito-Kapitalismus. Erinnerungspolitischer Tourismus in der europäischen Kulturstadt Rijeka

Lea Katinka Sauer
The Fokus. Pictures of Possible Events in Rijeka Notizbuch

Ausgezeichnet mit dem PREMIO MONTECCHIO und dem PREMIO NAZIONALE PER LA TRADUZIONE

ISBN 978-3-95809-711-7

9 783958 097117

Natka Badurina: Wie kann an D'Annunzios Fiume-Eroberung erinnert werden? / Kako se može sjećati na D'Annunzioovo osvajanje Rijeke?

Marijana Erstić: Il fuoco und L'impresa di Fiume. Gabriele D'Annunzios literarische und filmische Pathosformel / Il fuoco i L'impresa di Fiume. Gabriele D'Annunzios književna i formula kinematološkog patosa

Alida Bremer: Die Geburt des Faschismus aus dem Geist der Poesie. Dekonstruktion der Herrschaft in Viktor Car Emin Roman Danuncijada / Rodenje fašizma iz duha poezije. Dekonstrukcija vladavine u romanu Viktora Car Emina Danuncijada

Viktor Car Emin: Die Dannunziade. Romancierte Chronisterie der Tragikomödie von Rijeka 1919-1921 (Auszug) / Danuncijada. Romansiranu kronisterija riječke tragikomedije 1919.-1921. (odlomak)

Carl von Ossietzky: *Der Fall D'Annunzio. Das Ende einer Komödie / Slučaj D'Annunzio. Kraj komedije*

Péter Techet: *Post-habsburgische Erinnerungspolitik als unreflektierte Nostalgie oder als antinationalistisches Gegennarrativ im heutigen Rijeka? / Post-Habsburška politika pamćenja kao ne reflektirana nostalgija ili kao antinacionalistička kontra-naracija u današnjoj Rijeci?*

Elena Messner: *Tito-Kapitalismus. Erinnerungspolitischer Tourismus in der europäischen Kulturhauptstadt Rijeka / Titov kapitalizam. Sjećanje na turizam u Rijeka Europskoj prijestolnici kulture*

Lea Sauer: *The Fokus. Ein Fotoprojekt in Rijeka (Auswahl) / Fokus. Foto projekt u Rijeci (izbor)*

Notizbuch: Tea Perinčić über Rijeka und D'Annunzio in einer zeitgenössischen kroatischen /Bilježnica: *Tea Perinčić o Rijeci i D'Annunzio na suvremenom hrvatskom*

Ausstellung – Tagungsbericht 100 Jahre nach Fiume / Izložba - izvješće sa konferencije 100 godina nakon Fiume

Impuls ovog sučeljavanja Rijeka/Fiume - Hrvatska /Italija s predstavljenom tenzijom kulturnih i političkih odnosa između Italije i Hrvatska dala je konferenciju **100 godina nakon Fiume** o Gabrijelu D'Annunziju 2018. godine u vili Vigoni na jezeru Como.

Posebno ističemo rad Marijane Erstić, na temelju kojega dobismo uvid u složenu povijest odnosa Italije i Hrvatske.

I konačno, ali ne manje bitno, nacionalizam i transkulturalnost u Rijeci danas zaslučuju kritički pogled.

Ivica Košak

Časopis **Zibaldone** biti će predstavljen na javnoj tribini u *Interkulturalnom tjednu* 2020. godine, u tribini posvećenoj Rijeci u organizaciji *Hrvatske kulturne zajednice / Ogranak Matice hrvatske* u Wisbadenu.

VILLA VIGONI

Und es gibt Menschen auf dieser Welt, deren Anwesenheit, balsamisch und paradiesisch, einfach zur Lust am Leben herausfordert und das Leben selbst in Freude verwandelt, in Lebhaftigkeit, in Sorglosigkeit, in Genuss. Andor Zsuzsa gehörte zu der zweiten, seltenen und gar zu seltenen Sorte Mensch; sie war geboren, um andere glücklich zu machen.

IN MEMORIAM:

NEDJELJKO FABRIO (1937 - 2018)

Erzähler, Romancier, Dramatiker, Essayist, Musikkritiker, Übersetzer, Redakteur, Universitätsprofessor. Sein erster Roman „Einübung des Lebens“ erschien im Jahr 1985, danach kam es zur Veröffentlichung einiger Novellen und Theaterstücke. „Einübung des Lebens“ war sein größter Erfolg: Exzellente Kritiken und viele angesehene Literaturpreise folgten. Als Untertitel des Romans wählte der Autor: „Ein Chronisterion“ - einen komplexen Begriff für Chronik, Geschichte und Historie, die den ausgeprägten postmodernen Geist und die Vorgehensweise des Romans widerspiegeln. Die Geschichte lehrt uns nicht zu leben, sondern - ganz im Gegenteil - sie ist der Agitator der unvermeidbaren Wiederholung des Schicksals sowie gesellschaftlicher und

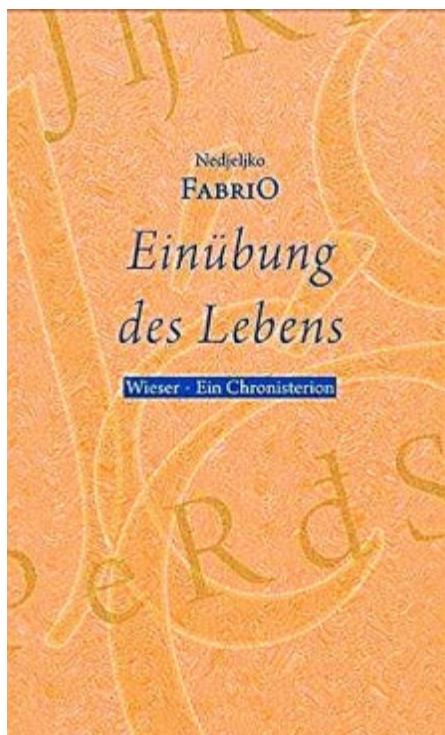
politischer Ereignisse im Leben eines Individuums - nur und ausschließlich als übler, krankhafter Wahnsinn und Tod.

EINÜBUNG DES LEBENS

In der Stadt Rijeka sieht sich eine italienische Migrantengesellschaft mit materiellen und politischen Schwierigkeiten konfrontiert. Der Regierungswechsel und die multikulturelle Zusammensetzung der Gesellschaft führen zu latenten nationalen Konflikten. Die Schicksale sind verwurzelt mit dem Schicksal einer kroatischen Familie, die die Geschichte einer unerfüllten Liebe Anfang des 19. Jahrhunderts bis Mitte des 20. Jahrhunderts in sich trägt. Vor diesem historischen Hintergrund und den realen Ereignissen beschreibt der Autor auf glaubwürdige Weise diese turbulenten

Zeiten. Als Abbildung eines Ereignisses taucht die Geschichte in die Destruktivität der Lebensgeschichte des Menschen ein.

Im diesem, historischen Roman projiziert Fabrio aus seiner Zeit heraus die eigene Erfahrung und die Erfahrung seiner Epoche auf die Vergangenheit. Er strebt nicht nach historischer Wahrhaftigkeit der Darstellung, ihm ist an der „*Gesamtheit des Ambientes*“ und einer stimmigen „*Geschlossenheit der Atmosphäre*“ gelegen. *Einübung des Lebens* ist ein Roman über die Geschichte. Fabrio schreibt sein Buch voll bedacht, dem des historiographischer Stoffs durchaus einen Anhaltspunkt zu liefern, doch die Geschichte selbst stellt sich als eine wiederholbare Tatsache dar. Eine Legende, unfrei von Fehlern, Irrtümern... die wir seit Generationen zu widerholen haben müssten. Fabrio schreibt nicht nur einen Roman über die Geschichte, sondern streckenweise zugleich eine eigentümliche, poetisierte literaturgeschichtliche Abhandlung, die Reflexionen über die literarische Tradition und den literarischen Kontext bietet, in welchen sie sich hineinstellt. Mit den Worten Fabrios, *ein Roman über die Geschichte ist eine Erzählung über schwache Menschen, ist nicht historische Wirklichkeit, sondern geschichtliche Möglichkeit.*

EINÜBUNG DES LEBENS,
aus dem Kroatischen übersetzt von Klaus Detlef Olof, geboren 1939. Er lebt in Zagreb und in Graz, ist Slawist und Übersetzer, u.a. von Dževad Karahasan, Miljenko Jergović, Zoran Ferić und Igor Štiks. Verlag: Wieser (2008)

ISBN 10: 3851297369 ISBN 13: 9783851297362

Ivica Košak
Kroatische Kulturgemeinschaft e.V.
Wiesbaden

Eine Hommage an **Nedjelko Fabrio** und sein Werk gab es am Mittwoch, den 12. September 2018 in Wiesbaden.

KOZMOPOLITIZAM NA ISTOČNOJ OBALI JADRANA

Kolokvij o etničkom i religioznom identitetu grada Rijeke/Fiume

Mainz, utorak, 23. siječnja 2018./ Dr. Angela Ilić (Uni München) je predstavila grad Rijeku/Fiume kao odredište dodira kultura u zadnjoj trećini 19. stoljeća. Bio je to kolokvij Zavoda za Istočnoeuropsku povijest na kojemu se redovno raspravljaju tekuća pitanja istočnoeuropskih studija.

Rijeka (talijanski i mađarski: Fiume, njemački: Sankt Veit am Flaum, slovenski: Reka, čakavski: Rika, Reka) najveća je hrvatska luka, treći po veličini grad u Hrvatskoj.

Poslije Hrvatsko-ugarske nagodbe iz 1868. godine, mađarska je vlada zbog idealnog zemljopisnog položaja i dubine mora u Kvarnerskom zaljevu razvila Rijeku u jednu od najvećih europskih luka i moćno industrijsko središte.

Rijeka postaje prema nagodbi corpus separatum, tj. izdvojeno tijelo s guvernerom iz mađarskog plemićkog staleža. Rijeka je 1870. godine u potpunosti pripojena Mađarskoj. Mađarska ubrzano razvija Rijeku u svoj najveći pomorsko-lučki centar, te se razvija određeno suparništvo između dvije najveće luke u Austrougarskoj monarhiji, Rijeke pod mađarskom i Trsta koji je bio pod austrijskom upravom.

Osim luke, 19. stoljeće doba je velike gradnje u gradu: izgrađena je Tvornica papira –

Angela Ilić

Dr. Angela Ilić je zamjenica ravnatelja **Instituta za njemačku kulturu i povijest jugoistočne Europe** u LMU Munichenu (IKGS). Područja njenog istraživanja su: Povijest jugo-istočne Europe u 19. i 20. stoljeću; Nacionalni i vjerodostojni identitet; Manjine u srednjoj i jugoistočnoj Europi; Religija i društvo u postsocijalističkim tranzicijskim zemljama; Ekumenizam i međurelijski dijalog. Pored članstva u znanstvenim udrugama Südosteuropa-Gesellschaft i Association for Slavic, East European and Eurasian Studies. Dr. Ilić je članica Hrvatske kulturne zajednice u Wiesbadenu.

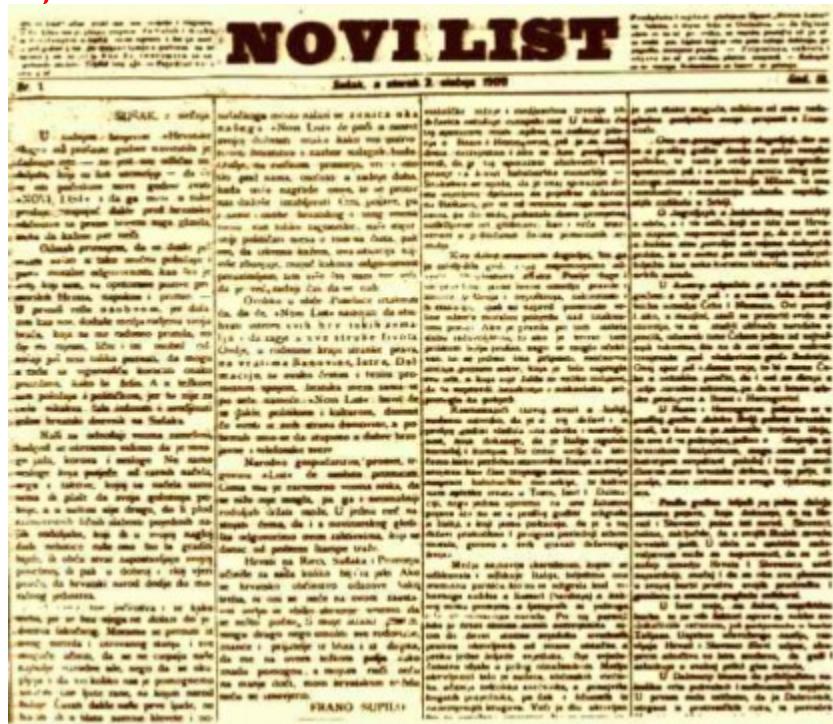
Hartera (1821.), osnovana je Narodna čitaonica (1850.), u rad je puštena prva plinara (1852.), na Mlaci je utemeljena rafinerija nafte (1882.), a iste godine Rijeka dobiva modernu kanalizaciju. Razvitak luke, širenje

međunarodne trgovine i spajanje grada željezničkom prugom s Pivkom i Karlovcem (1873.) dopriniosio je brzom porastu broja stanovnika s 21.000 (1880.) na 50.000 (1910.). Godine 1885. izgrađena je nova zgrada riječkog općinskog kazališta.

Ovaj porast stanovništva rezultirao je na jednoj strani promjenom strukture i na drugoj strani doprinjeo raznolikosti tipičnoj za kozmopolitizam lučkog središta. Stanovništvo grada, prema statistikama iz 1880. i 1890. godine nema jedinstvenu kulturu, ali obilježeno je zajedničkim interesom – gospodarskim razvojem grada. Višejezičnost gradskog stanovništva je održano usprkos uvođenju mađarskog kao školskog i službenog jezika.

U Rijeci je dominantan fijumanski idiom koji, poput tršćanskog, pripada skupini kolonijalnih mletačkih idioma. Taj govor koji se održao i do danas govori ne samo o posebnosti identiteta Riječana nego i objasnjava multikulturalnost grada. Posebnosti ipak postoje, kako je naglasila docentica Ilić, građanska društva se osnivaju po nacionalnom, patronskom ključu. Njega vlastite kulture izražena je u pjevačkim zborovima ali i kazališnoj kulturi.

Povijest Gradske knjižnice Rijeka započinje davne 1849.

Novi list broj jedan

godine, osnivanjem Narodne čitaonice riječke. Narodna čitaonica bila je mjesto na kojem su se njegovala kulturna događanja, a bila je poznata i po zabavama i plesovima. U svojim najranijim početcima imala je različita sjedišta, no već 1890. godine seli se na svoju najpoznatiju lokaciju – u zgradu na Korzu u čijem se prizemlju i danas nalazi. Kako je u Rijeci bio na snazi znatno liberalniji zakon o tisku, Supilo je uspio registrirati *Novi list* – prve hrvatske dnevne novine.

Predavanje dr. Ilić otkriva neposredno i zašto je Supilo napustio Dalmaciju te nastavio djelovati u Rijeci? Odgovor se krije kako u vrlo povoljnoj finansijskoj ponudi hrvatskih domoljuba, tako i u broju stanovnika te ekonomskoj snazi grada. Naime, Split je imao tek 18.000 stanovnika, a Zadar i

Dubrovnik još manje. U tom razdoblju Rijeka je, sa Sušakom, imala 65.000, a Zagreb 75.000 stanovnika.

Tolerantnost i liberalni propisi odražavaju se ne samo u multietničkom, višejezičnom nego i religioznom sastavu stanovništava. Iako se gradsko stanovništvo preteženo izjašnjava kao rimokatoličko, u gradu djeluje grčkokatolička i pravoslavna, evangelička i židovska vjerska zajednica. Unatoč brojnom prilivu aškenazi – istoč-noeropskih židovskih doseljenika, u gradu ne postoji *getto*.

Ovo predavanje Angele Ilić na Sveučilištu u Mainzu može poslužiti kao objašnjenje zašto Rijeka i njezina regija ne proklamiraju tolerantnost i suživot, one ih žive. I danas Primorsko-goranska županija pomaže čak

Izvornu građu za ovu studiju pružili su ne samo statistički podaci koji su dostupni od 1880. godine i crkvene knjige, nego posebno arhivska građa građanskih udruženja. Iako su društva često nacionalno organizirana, ipak njihov rad doprinosi kulturnom razvoju grada. Tako je naveden mađarski pjevački zbor, njemačko znanstven-tehničko društvo, talijanski patriotski club i ne na kraju **hrvatska čitaonica**.

Ivica Košak

Hrvatski Glas Berlin

¹ Objevljeno na portalu Hrvatskog glasa Berlin:
<http://www.hrvatskiglas-berlin.com/?p=178488&cpage=1>

100 JAHRE NACH FIUME

Gespräche über Gabriele D'Annunzio.

100 Jahre nach Fiume. Gespräche über Gabriele D'Annunzio (Villa Vigoni, 19.-22.11.2018)

Die Stadt Rijeka (it. Fiume) an der Kvarner Bucht wird am 12. September 1919 von dem italienischen Dichter Gabriele D'Annunzio okkupiert und bleibt für fünfzehn Monate unter seiner Herrschaft. D'Annunzio schafft damit nach dem Ende des Ersten Weltkrieges und inmitten der Pariser Friedenskonferenz von 1919 vollendete Tatsachen. Zugleich ist die Mobilisierung der Massen das Ziel des Besetzers: Zeitungen und Filme berichten über zahlreiche politische Umzüge und Proklamationen, die vom kriegerischen Ruf „*eia, eia, alalà*“ begleitet werden. Als Schauplatz dieser megalomanen politischen Autorschaft, die den Faschismus antizipiert, ist Rijeka 100 Jahre später eines nicht nur deutsch-italienischen, sondern auch verstärkt europäischen bzw. internationalen Gesprächs in der Villa Vigoni wert.

100 godina nakon Fiume. Razgovori o Gabriele D'Annunzio (Villa Vigoni, 19.-22.11.2018.)

12. rujna 1919. D'Annunzio je okupirao Rijeku i tu će ostati punih petnaest mjeseci. Time je, poslije završetka Prvoga svjetskog rata i za trajanja Pariške mirovne konferencije, talijansku vladu i svjetsku javnost doveo

Fiume residents cheering
D'Annunzio and his raiders,
September 1919 (Public Domain,
via Wikipedia)

pred svršen čin. Uz okupaciju grada, cilj mu je i mobilizacija masa: novine i filmovi svjedoče o proglašima i političkim povorkama uz gromoglasni povik „*eia, eia, alalà*“. Stotinu godina poslije ovo nasljeđe političke megalomanije koja je anticipirala fašizam bit će u središtu razgovora njemačkih, talijanskih i drugih međunarodnih sugovornika u Villi Vigoni.

100 years after Fiume. Discussions about Gabriele D'Annunzio (Villa Vigoni, 19.-22.11.2018)

The town of Rijeka (ital. Fiume) on the Kvarner Bay was occupied by the Italian poet Gabriele D'Annunzio on September 12, 1919, and remained under his rule for fifteen months. After the end of World War I and in the midst of the Paris Peace Conference of 1919, D'Annunzio took matters into his own hands. Beyond occupying the town, his goal was to mobilise the masses: newspapers and films reported on numerous political processions and proclamations, which were accompanied by the martial call „*eia, eia, alalà*“. 100 years later, as the scene of this megalomaniac political authorship which anticipated fascism, Rijeka is well worth revisiting, not only for Germans and Italians, but for Europeans and a wider international audience, in a discussion in Villa Vigoni.¹

Marijana Erstić, Natke Badurina,
Walburga Hülk-Althoff

¹ <http://blogs.uni-siegen.de/fiume/>

Gabriele D'Annunzio (in the middle with the stick) with some legionaries (Public Domain, via Wikipedia)

Johann Weichard Valvasor: Obojan prikaz Rijeke iz 1689. godine, izvorno objavljen u djelu *Slava vojvodine Kranjske*, rad je gravera Andreasa Trosta.

Foto: Arhiva redakcije Riječ

Grad na Rječini

Rijeka - najveća hrvatska luka i glavni grad Primorsko-Goranske županije

Rijeka se smjestila na strmoj obali Kvarnerskog zaljeva, na sjevernom dijelu Jadrana, gdje Mediteran najdublje ulazi u europski kontinent. Ona je u središtu turistički najrazvijenijeg dijela Hrvatske, nedaleko Opatijske, Crikveničke i Vinodolske rivijere te Istre i kvarnerskih otoka, ali i pod Učkom i Risnjakom, pa se s pravom može reći da je ona i mediteranska i kontinentalna. Danas je ona upravno, trgovačko, sveučilišno, kulturno i poslovno središte Primorsko-Goranske županije, a broji oko 180.000 stanovnika.

To je grad s kojim sam od djetinjstva vezana i koji u meni budi pomalo sjetne osjećaje. Kao dijete godinama sam ljetovala u Cresu, glavnom središtu istoimenog kvarnerskog otoka. Da bismo stigli do Cresa morali smo putovati vlakom, bio je to putnički, spori vlak, koji je iz Zagreba kretao u ponoć, a u Rijeku stizao tek ujutro. Iz Rijeke se išlo

dalje putničkim brodom, trajekta tada nije bilo. Uvijek sam prije puta bila jako uzbudjena i nisam spavala cijelu noć. Već su same pripreme za put bile uzbudljive, kupovanje raznih sitnica, pakiranje kovčega i pripremanje sendviča za put, sendviča od žemljica čiji miris, kad ih se sjetim, i danas osjećam u nosu.

Rijeka nas je gotovo uvijek dočekala obasjana suncem. Luka je u ono vrijeme bila puna brodova koji su osim na otoke vozili i na razna obalna područja Jadrana. Onako bijeli i blještavi od sunca bili su dojmljiv kontrast tamnopoplavoj boji mora u luci.

S broda sam uvijek promatrala panoramu Rijeke, koja je, kako se brod odmicao, postajala sve manja i manja dok se ne bi potpuno izgubila. Bila je to jedna vrsta igre, ali ta slika se toliko usjekla u pamćenje da će se godinama ponovo pojavljivati.

Kada sam u djetinjstvu, pa i kasnije u ranijoj mladosti, dolazila u Rijeku, nikada nisam njom prošetala ili razmišljala o njoj kao gradu koji ima dugu i burnu prošlost. Rijeka je za mene bila samo luka. O Rijeci sam ozbiljnije počela razmišljati i zanimati se tek kad mi se ovaj kraj "uvukao pod kožu" i kad sam ga zavoljela.

Danas je upravo Rijeka, točnije gradić kojim Rijeka graniči, moj odabir - mjesto u kojem ću provesti ostatak života. To je ujedno i razlog moga zanimanja za Rijeku koja za mene nije više samo luka i polazna točka do nekog drugog odredišta, već je to odredište u koje se rado vraćam i koje mi je postalo blisko.

Tarsatica

Ovoga puta pokušat ću prošetati Rijekom malo drugačije nego obično. Krenula sam Korzom, želim u Stari grad. Zastajem ispred Gradskog tornja s velikom urom (zato ga Riječani zovu «Pod uriloj»), čije pročelje krase reljefna poprsja austrijskih careva Leopolda I. i Karla VI. Ispod tornja se ulazi u Stari grad, koji počinje prostranim trigom (Koblerov trg).

Gradski toranj

Pokušavam zamisliti drevnu Tarsaticu, tako se u rimsko doba, u vrijeme rimskog osvajanja naših krajeva (oko 50. god prije Krista) na području današnjeg riječkog Starog grada, zvala utvrda i malo gradsko jezgro naseljeno domorodačkim stanovništvom. O Tarsatici nema puno pisanih tragova tako da je teško određenje govoriti o njoj. Najstariji

stanovnici koji su tu obitavali i naseljavali naše Primorje bili su Iliri, točnije, ilirsko pleme Liburni, a oko 400. god. prije Krista pojavili su se i Kelti (vidi i "Sisak", Riječ 39). Tarsatica je prvo plaćala rimskim osvajačima porez na uporabu zemljišta, ali je vjerojatno ubrzo, u drugoj polovici I. stoljeća postala latinski municipij tj. gradska općina ustrojena na rimske načine čiji su dužnosnici nakon jednogodišnje službe stjecali rimsko građansko pravo. Time je zapravo počeo postupni proces romanizacije.

Nedaleko od Gradskog tornja nailazim na luk Starih vrata, najstarijeg građevnog spomenika u Rijeci. Sagrađena su najvjerojatnije u I. st., a dugo se smatralo da su ta vrata bila ulaz u grad. Novija pak istraživanja pokazuju da su to bila ulazna vrata rimskoga Pretorija, vojne komande zadužene za nadzor i održavanje obrambenog zida. Još i danas djelomično postoje ruševine tog obrambenog zida tzv. Liburnijskog limesa koji je počinjao u Tarsatici i išao preko Kalvarije (Kozale) na Grobničko polje. Možda iz tog vremena potječe i osmatračnica na Trsatu, na čijem će mjestu kasnije biti podignuta najviša kula u kaštelu.

Krećem dalje Užarskom ulicom, tražim dalje rimske tragove, nema ih. Predamnom je crkva Uznesenja Blažene Djevice Marije sagrađene vjerojatno na mjestu starije, možda i ranokršćanske crkve iz XIII. st., u vrijeme vladavine grofova Devinskih (XII.-XIV. st.). Crkva je kasnije krajem XVII. i početkom XVIII. stoljeća poprimila barokna obilježja dogradnjama i pregradnjama. Ona ima odvojeni romanički zvonik, koji svi zovu Kosi toranj, jer je uistinu kos. Na njegovim vratima, u kamenom okviru uklesana je godina 1377.

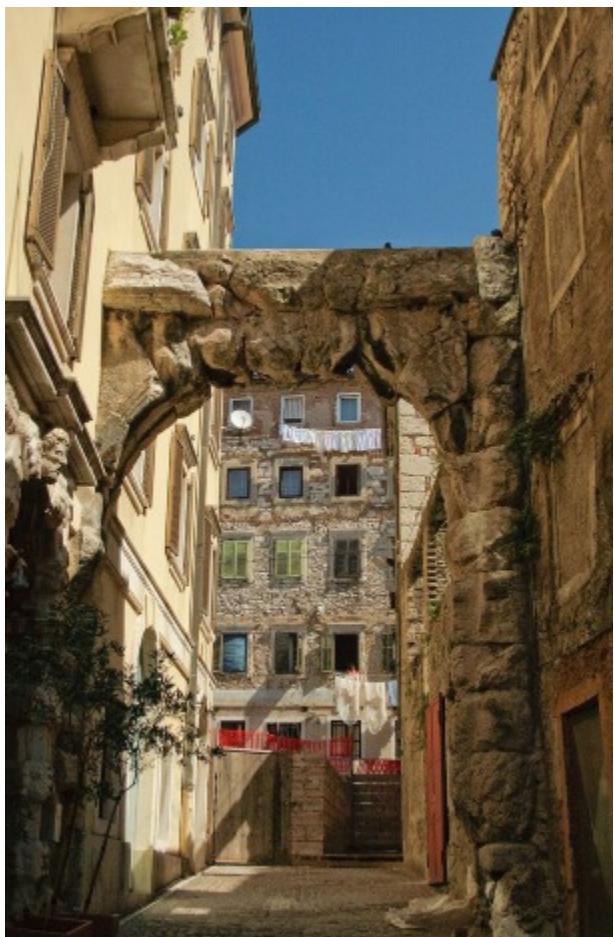
Prilikom arheoloških istraživanja na ovome mjestu, uz samu crkvu su pronađene terme i prepostavlja se da je kamen iz termi ugrađen u ovu crkvu. Teško je zamisliti antičku Tarsaticu, no ako su postojale terme vjerojatno je postojao i hram i forum pa čak i kazalište, kao što je to bio slučaj u većini rimskih naselja. Nakon Rimljana zavladaše ovim krajevima Grci i Goti, a oko 600. godine poslije Krista prodriješe Avari i Slaveni, najvećim dijelom Hrvati. Premoćni Hrvati zauzeše kraj sve do rijeke Raše u Istri i trajno se naseliše. Ime Tarsatica se posljednji put spominje 799. godine, kada su je Franci u svom osvajačkom pohodu na hrvatske kneževine razorili. Od tada se u povijesti ne spominje puna tri stoljeća.

Novi grad na Rječini

Oko 1116. dolazi do pomicanja granice između Njemačke i Hrvatske pa tzv. Liburnija od Rječine na zapad ostaje otigrnuta od matične zemlje punih 830 godina. Stanovništvo Tarsatice povuklo se na istočnu obalu Rječine i sagradilo utvrdu na brdu, Trsat, kojoj su dali ime svoga razorenog grada. Ta utvrda čuvala je novu hrvatsku granicu na Rječini. I tek potkraj XIII. st. na ruševinama stare Tarsatice nastaje novi grad Reka (*Flumen, Fiume*). 1281. god. prvi se put

spominje ime grada na latinskom jeziku Flumen sancti Viti (Rijeka svetog Vida) ili kraće Flumen. Hrvatsko pučanstvo služi se imenom Rika ili Reka. Rijeka postaje važno trgovište i kao takva izravni trgovački suparnik Mlečanima koji Riječane nazivaju svojim neprijateljima. Od toga vremena novi se grad postupno razvija i jača.

Za vladavine grofova Devinskih Rijeka je bila tipičan srednjovjekovni grad, opasan zidinama, s glavnim ulazom prema moru i lukom na ušću Rječine. Gradnja unutar zidina je nepravilna, a dominira crkva Marijina Uznesenja, kaštel, augustinski samostan i gradski trg s ložom, današnji Koblerov trg, gdje se trgovalo, sudilo i gdje su se izmjenjivale vijesti.

Stara vrata

Krećem dalje, lagano užbrdo do trga Grivica na kojem dominira crkva sv. Vida (1638.), današnja riječka katedrala. Unutrašnjost crkve vrlo je skladna barokna umjetnička cjelina čije savršenstvo pomalo remeti ranogotičko raspelo postavljeno u središtu glavnog oltara. Kroz gornja, sjeverna vrata ispod zvonika katedrale možete ući ili napustiti Stari grad. U neposrednoj blizini katedrale je Palača pravde koja je sagrađena na mjestu srednjevjekovnog kaštela, o

Crkva sv. Vida

čemu još svjedoče sačuvani ostaci vanjskoga zida. Krećem prema zapadu, zastajem ispred impozantne građevine iz razdoblja historicizma, bivše Guvernerove palače, u kojoj su danas smješteni Pomorski i Povijesni muzej Hrvatskog primorja, a u njenom parku se nalazi lapidarij s rimskim i srednjovjekovnim fragmentima kamenih spomenika.

Spuštam se dalje uz zapadni gradski zid, Supilovom ulicom, prema moru. Nailazim na palaču bivšeg Municipija, zapravo nekadašnje zdanje augustinskog samostana iz XIV. st. koji sam već spominjala. Danas je tu dominikanski samostan sv. Jeronima. Od velikog samostanskog zdanja sačuvana je crkva sv. Jeronima, klaustar i dvije gotičke kapele s grobnicama riječkih kapetana, plemića i patricija.

Guvernerova palača

Bivši je samostan okružen s tri strane Trgom Riječke rezolucije, usred kojeg je postavljen stup za gradsku zastavu iz 1509. godine, a u njemu je uklesan reljef sv. Vida, patrona riječke prvostolice, grada Rijeke i Riječke nadbiskupije. Rijeka štuje svoga zaštitnika, te otkako se Hrvatska osamostalila, svake godine u lipnju upriličuje Dane sv. Vida, odnosno Dan grada Rijeke. Proslava blagdana započinje slavlјima svetih misa, a završava tradicionalnom vidovskom procesijom gradskim ulicama. Osim vjerskoga slavlјa priređuju se i razni znanstveni i kulturni skupovi i športska natjecanja kao npr. vrlo popularna jedriličarska regata «Fiumanka».

Krug unutar «zidina» Staroga grada ponovo me dovodi do Gradskog tornja, vraćam se na Korzo i krećem desno, prema Jadranskom trgu.

Gradski stup s reljefom sv. Vida i pročelje crkve sv. Jeronima na Trgu riječke rezolucije

Rijeka u vrijeme Austro-Ugarske monarhije

Promjenivši razne feudalne gospodare Rijeka dolazi 1465. u ruke Habsburgovaca, koji su njome vladali čitav niz stoljeća. Pod novim gospodarima Rijeka doživljava pravi procvat, razvija se kulturno, privredno i trgovački, a znatno raste i broj pučanstva. Godine 1659. austrijski car Leopold dodijelio je Rijeci grb, a 1719. car Karlo VI. proglašava je slobodnom lukom čime je zapravo otpočela izgradnja lučke infrastrukture. U vrijeme vladavine carice Marije Terezije (1740. - 1780.) Rijeka se počela značajno širiti izvan gradskih zidina, razvija se obrt i ranoindustrijski pogoni (rafinerija šećera), a stvaraju se i velike trgovačke tvrtke. Smatram važnim spomenuti da je carica 14. veljače 1776. svojim reskriptom grad Rijeku pripojila kraljevini Hrvatskoj, što je u stvari značilo da nadzor i upravu nad njim vrši jedino ugarska dvorska kancelarija putem hrvatskog kraljevskog vijeća. Upravo ta naredba, koja je potvrđena 23. travnja 1779., pa i činjenica da je Rijeka bila stoljećima autonomna (u smislu da nije pripadala niti jednoj provinciji, a takav status u Monarhiji imali su samo Rijeka i Trst) bila je temelj svih političkih problema grada u razdoblju koje slijedi.

Novi procvat Rijeka bilježi smirivanjem stanja nakon Napoleonovih ratova (1813.) i to razvojem prekomorskog prometa i cestovne povezanosti koja grad

spaja sa zaleđem. Zanimljiva je priča o Karolini Belinić koja je 3. srpnja 1813. (napad engleske flote na francusku vojsku u Rijeci) sprječila uništavanje grada, nagovorivši engleskog kapetana Johna Learda da prestane s bombardiranjem i paležom, razgovarajući nasamo s njim ispred Gradskog tornja. Na koji je način Karolina uvjerila engleskog kapetana ostaje tajna. Nakon bijega gradonačelnika iz grada i njenog junačkog podviga Riječani je prozvana Karolinom Riječkom.

Francusku vlast u Hrvatskoj srušio je austrijski podmaršal, podrijetlom Irac, grof Laval Nugent, došavši s tisuću vojnika iz Zagreba do Rijeke u koju je umarsirao 27. kolovoza 1813.

Najveći pak gospodarski razvoj i naglu urbanizaciju s nasipavanjem obale, pojavom blokovske izgradnje te nastankom čitavog niza monumentalnih zgrada i raskošnih palača Rijeka doživljava u vrijeme mađarske vlasti, nakon Ugarsko - hrvatske nagodbe 1867. god., pod čijom je izravnom upravom bila u sklopu AustroUgarske monarhije sve do njene propasti. Mađari su najprije izgradili luku, pa golema skladišta za iskrcaj i pretovar robe i tereta, a uz sve to i željeznicu za prijevoz robe u zaleđe. Rijeka postaje glavna izvozna luka Ugarske i kao takva veliko pomorsko, brodograđevno, trgovačko i industrijsko središte, mjesto koje privlači kapital i poduzetništvo. Niču tvornica do tvornice: Tabakera, najveća tvornica cigareta u Monarhiji, Ljuštionica riže, Tvornica papira, Rafinerija nafta, Tvornica torpeda, Tvornica čokolade i bonbona, Pržionica kave, dvije tvornice ulja i još mnoge druge.

Kapucinska crkva Gospe Lurdske

Od tog razdoblja Rijeka prestaje biti primorski gradić te postaje veliko gradsko središte građeno po srednjoeuropskoj matrici, dakle prerasta u kontinentalni grad. Mađarski pa i austrijski urbanisti očito nisu imali smisla za autohtone vrijednosti podneblja, ali ni mjere, gradeći monumentalne, predimenzionirane zgrade državne uprave, državnih škola, poslovnih i privatnih zgrada. To su zgrade i palače koje će prolaznik ili došljak u grad prve primijetiti, jer se ističu svojom veličinom i raskoši.

Najviše takvih zgrada vidjeti ćete šetajući Rivom ili Korzom. Upravo prolazim pored zgrade Filodramatike na Korzu s vrlo kićenim pročeljem, koja je tipičan primjer takve gradnje, a koju u arhitekturi nazivamo historicizmom. Stižem na Jadranski trg na kojem dominira palača Jadran (nekad sjedište brodskih kompanija) također iz razdoblja historicizma, ali nažalost i Riječki neboder izgrađen na prijelazu tridesetih u četrdesete godine XX. stoljeća koji se naravno svojim izgledom nikako ne uklapa u postojeću arhitekturu i koji Riječani posprdno nazivaju ormarom-ladičnjakom.

Riva

Put me dalje vodi prema trgu Žabica. Prava je šteta da se na ovom lijepom trgu gotovo u središtu grada uz raskošnu palaču Ploech (1880.) i dominantnu kapucinsku crkvu Gospe Lurdske nalazi autobusni kolodvor. Crkvu Gospe Lurdske dao je početkom XX. st. izgraditi o. Bernardin Škrivanić, gvardijan kapucinskog samostana. Građena je u duhu venecijanske gotike što je u Rijeci jedinstven primjer. Nastavljam dalje Rivom, zapravo lukom, tako sam je zvala u djetinjstvu. Na prvi pogled ništa se nije promijenilo, no ipak je sve drugačije. Nema više putnika i vreve, a prostor uz more zauzeli su automobili. Sramotno je da Riječani ne mogu šetati uz more, već da je taj jedini slobodni dio obale pretvoren u parkiralište. Jasno, Rijeka, kao i većina velikih gradova u Hrvatskoj, pati od nestasice parkirališta, međutim Riva nikako nije za to prikladno mjesto. Grad Rijeka, kako saznajem iz Novoga lista, ipak namjerava obalu vratiti građanima, a najbolji primjer tome je gat Karoline Riječke koji je već oslobođen automobila i uređen kao mala oaza uz more.

Gat Karoline Riječke je samo početak, gradski oci imaju daleko zahtjevnije planove. Radi se naime o velikom ulagačkom projektu razvoja i modernizacije riječke luke što će se financirati zajmom svjetske banke. «Rijeka Gateway Project», otpočeo je u rujnu 2004. obnovom Bečkog pristaništa, a trebao bi biti završen 2009. Najviše me raduje što će se luka za pretovar drveta premjestiti s Delti i Baroša i tako oslobođiti obale Riječine i Mrtvog kanala i pristup moru uz njih. Taj prostor je predviđen za turističko-trgovačke sadržaje, što će Rijeci dati jedan sasvim

novi izgled, a njenim građanima oslobođiti prilaz moru.

Prolazim pored gradske tržnice, meni najljepše tržnice u Hrvatskoj, koja je sada u kasne popodnevne sate potpuno prazna. Inače je ovdje vrlo živo i ja volim ovamo dolaziti i kupovati, posebno ribu i morske plodove čija je ponuda ovdje vrlo dobra i bogata. Neposredno pored tržnice nalazi se prostrani trg i velebna zgrada Hrvatskog narodnog kazališta, sagrađenog 1885. godine. Na trgu je kip hrvatskog skladatelja Ivana pl. Zajca, riječkog sina, po kojem je kazalište dobilo ime. Prošavši kazalište dolazimo na Deltu, prostor između Mrtvog kanala i Riječine koja tu utječe u more. Zatvaram oči i sanjarim, pokušavam zamisliti ovaj prostor kao šetaliste s vrevom ljudi, turista i mnogo malih trgovina, restorana i kafića. Nije lako, u stvarnost me vraćaju stara, oronula i ružna skladišta. do gradine. Stube je 1531. kao zavjet dao izgraditi hrvatski vojskovođa, kliški kapetan Petar Kružić. Na samom ulazu je prohodna kapelica s baroknim trijemom i reljefom Bogorodice Tješiteljice. Preko pet stotina stuba vode na Trsat, a njima svake godine na Velu Gospu prolaze nebrojeni hodočasnici koji to često čine i na koljenima kako bi se poklonili čudotvornoj Gospoj Trsatskoj.

Ipak, mi ovoga puta nećemo ići pješice, umorni smo, pa krećemo kolima puno dužim zaobilaznim putem. Stigavši, prvo krećemo u obilazak gradine, kojom su u srednjem vijeku vladali Frankopani, hrvatska vlastela podrijetlom s otoka Krka. Unutar kaštela, na gornjoj terasi nalazi se mauzolej i muzej obitelji Nugent, izgrađen u obliku grčkoga hrama. Grof Laval Nugent se preko svoje žene Giovanne Riario-Sforza smatrao nasljednikom Frankopana, te obuzet duhom romantizma otkupljuje njihove posjede u Hrvatskoj. Tako je 1826. godine kupio oronulu gradinu na Trsatu obnovivši je i preuredivši u obiteljski mauzolej.

Hrvatsko narodno kazalište Ivan pl. Zajc

Unutar kaštela je također izložbeni prostor i ljetna pozornica na kojoj se ljeti održavaju koncerti i

kazališne predstave u sklopu Riječkoga kulturnog ljeta.

Uspinjemo se na najvišu tzv. Rimsku kulu. Vidljivost je nakon bure izvrsna te se s njezina vrha pruža prekrasan pogled na grad, na kanjon Rječine, na Učku, ali i na cijeli Kvarnerski zaljev, Opatiju te na otoke Cres i Krk. Vrlo se dobro vidi Rječina i sušački dio grada s lijeve strane rijeke. Odnos tih dviju gradova s lijeve i desne strane Rječine u povijesti se često mijenjao te je bio povremeno vrlo blizak, a povremeno slabiji. Do potpunog razdvajanja došlo je nakon sloma Austro-Ugarske monarhije 1918., te su Rijeka i Sušak postali dva odvojena grada, posve različita po državnoj pripadnosti. Mirovnim ugovorom poslije Prvog svjetskog rata Sušak ostaje u Hrvatskoj, a Rijeka se pripaja Italiji i tako ostaje sve do kraja Drugog svjetskog rata.

Frankopanska Gradina

U centru Trsata, na Frankopanskom trgu nalazi se crkva Gospe Trsatske i franjevački samostan s bogatom riznicom i galerijom umjetnina svetišta Majke Božje. Postanak svetišta vezan je uz legendu o preseljenju kuće svete obitelji iz Nazareta na Trsat, a potom u Loreto. Zbog gubitka Svetе kućice, papa Urban V. šalje neutješnim Trsačanima 1367. čudotvornu sliku Majke Božje. Crkvu Majke Božje i samostan podigli su Frankopani u XIII. st., koju su onda u više navrata obnavljali i proširivali. Današnji, barokni izgled crkva i samostan su dobili zahvaljujući Nikoli V. Frankopanu koji ih 1641. godine daje temeljno preuređiti. Crkva je dvobrodna, sanktuarij je od broda odijeljen rešetkom od kovanog željeza, oltari su barokni, a na glavnom oltaru se nalazi darovana slika Majke Božje. U crkvi su grobnice Frankopana, kapetana Petra Kružića te drugih velikaša i crkvenih prelata.

U parku ispred crkve podignut je spomenik papi Ivanu Pavlu II. u čast njegovog posjeta Rijeci u lipnju 2003. godine kada je na Duhovni ponедjeljak držao misu na Delti. Dobro se sjećam toga prelijepog sunčanog dana, sjedila sam na rubu Mrtvog kanala i slušala papu koji je misu služio na hrvatskom jeziku. Morala sam se diviti njegovoj upornosti da izgovara pravilno i čisto, tako je npr. riječ trsatska izgovarao tri puta, sve dok nije bilo dobro, što je razdragalo i oduševilo nebrojene vjernike. Inače i atrij franjevačkog samostana, ukrašen fotografijama snimljenih u vrijeme papinog boravaka u samostanu, podsjeća na taj za Riječane vrlo važan i nezaboravan događaj.

Spomenik pape Ivana Pavla II.

Na Trsatu vlada posebno ozračje, to je zelena oaza grada s mnogo drvoreda i parkova, a posebno se ističe Trsatski perivoj, bogat raznovrsnim autohtonim raslinjem. Usprkos mnogih kafića, restorana i velikog broja turista ovdje vlada jedan sasvim poseban mir, gotovo spokoj, stoga ne čudi da mnogi Riječani upravo ovamo dolaze bježeći od gradske vreve.

O Rijeci bih mogla još mnogo toga reći, no o novijoj povijesti ne želim pisati, jer vjerujem da je svima još u dobrom sjećanju. Vrijeme je da završimo ovu šetnju koja se pomalo odužila, a mi smo i ogladnjeli. Odlučili smo poći u novo otvorenu konobu «Ugor» na Grbcima, riječkom naselju kojim ćemo proći na putu kući. Grbci su nažalost kao i mnoga druga ružna naselja izvan užeg gradskog područja, nastali neplanskom i stihiskom gradnjom, što govori o nemaru bivše države, ali i današnjih gradskih vlasti koje takvu gradnju i dalje dopuštaju.

Biserka Andrijević

Izvor:

Andrija Rački; Povijest Sušaka Igor Žic; Kratka povijest grada Rijeke Dušan Tumpić; Hrvatska Istra

Idsteiner Mittwochsgesellschaft - Kroatische Kulturgemeinschaft e.V. Yoik for Europe – Vortrag am 7. Mai 2014

Jedes Jahr im Mai findet zeitgleich in allen deutschen Bundesländern die Europawoche statt und umrahmt die beiden bekannten Europatage, den 5. Mai als Gründungstag des Europarates sowie den 9. Mai als Robert-Schuman-Tag, dem Ehrentag der EU. Die Europawoche 2014 wird in der Zeit **vom 3. bis 11. Mai 2014** durchgeführt.

Liebe Bürgerinnen und Bürger,

Unsere Union ist nicht etwas, das ausschließlich in Brüssel gestaltet wird, sondern überall in Europa, auf nationalen, regionalen und lokalen Ebenen. Bringt Sie sich in der EU aktiv ein! Machen Sie von Ihren ...Rechten, die Ihnen die Union bietet: beteiligen Sie sich an Bürgerdialogen, an Konsultationen, Blogs der Kommissare, nutzen Sie Bürgerbegehren und den zivilen Dialog. Unsere Union wird nur besser, wenn wir alle uns daran beteiligen.

*José Manuel Barroso
Präsident der Europäischen Kommission*

YOIK FOR EUROPE *Kulturhauptstädte Europas 2014*

Die **Kulturhauptstadt Europas** (von 1985 bis 1999 **Kulturstadt Europas**) ist eine Kulturinitiative der Europäischen Union (auf Vorschlag der damaligen griechischen Kulturministerin Melina Mercouri, 1985 war die Athen). Jährlich wird der Titel Kulturhauptstadt Europas an mindestens zwei Städte (seit 2004) der EU vergeben. Zusätzlich können weiterhin Nicht-Mitgliedstaaten Kulturhauptstädte stellen. Die Benennung soll dazu beitragen, den Reichtum, die Vielfalt und die Gemeinsamkeiten des kulturellen Erbes in Europa herauszustellen und ein besseres Verständnis der Bürger Europas füreinander zu ermöglichen.

Das Projekt wurde gegründet, um eine europäische Identität zu schaffen und die europäische Integration zu fördern.

Kulturpolitik spielte in der Europäischen Gemeinschaft (EG) keine bedeutende Rolle. Bis zum Vertrag von Maastricht (1993) hatten die Organe der EG keinerlei kulturpolitische Kompetenzen. Dies hatte zwei Gründe: Zum einen waren die Staats- und Regierungschefs der Meinung, Kulturpolitik sei im Sinne des Subsidiaritätsprinzips Aufgabe der Länder. Zum anderen vollzog sich die europäische Einigung primär im wirtschaftlichen Bereich. Die Folgen waren, dass sich die europäische Integration nicht weiter entwickelte und sich die Bürger mit der Europäischen Gemeinschaft kaum identifizieren konnten. Die zunehmende Kritik über das Defizit einer europäischen Identität führte jedoch dazu, dass die Kulturpolitik in den 80er Jahren zwar nicht auf supranationaler, aber auf zwischenstaatlicher Ebene zu einem Gegenstand der Europapolitik wurde.

“It is time for our voice to be heard as loud as that of technocrats. Culture, art and creativity are not less important than technology, commerce and the economy.” Mit diesen Worten appellierte die ehemalige griechische Kulturministerin Melina Mercouri an ihre Kollegen beim ersten Treffen des Rats der Kulturminister Europas 1983 in Athen. Auf dieser Versammlung wurde das Projekt Kulturhauptstadt Europas, auf Vorschlag von Mercouri, ins Leben gerufen. Ziel war es, mithilfe der Kultur eine europäische Identität zu schaffen bzw. zu fördern und die Zustimmung zur europäischen Einigung zu erhöhen. Die Städte, die den Titel verliehen bekommen, sollen ein Kulturfest ausrichten, das die Gemeinsamkeiten, aber auch die Vielfalt der europäischen Kulturen betont und die europäischen Völker einander näher bringt.

Die Kulturhauptstadt Europas ist eine der erfolgreichsten und bekanntesten Kulturinitiativen der Europäischen Union geworden. **Riga** (Lettland) und **Umeå** (Schweden) sind die Kulturhauptstädte Europas 2014.

Weltkulturerbe aus Litauen

Auf der Liste des immateriellen Weltkulturerbes der UNESCO stehen „*Sutartinės*“ (von *sutarti*) litauische Volkslieder. ***Sutartinės*** sind mehrstimmige Volkslieder ohne Musikbegleitung die traditionell nur von Frauen gesungen werden.

Die Texte stammen aus der Steinzeit, wie eine Freundin Die Texte handeln vom bäuerlichen Alltag und über die tägliche Arbeit (z. B. Spinnen, Fischfang), von Liebe und Hochzeit aber auch vom Krieg und Leid. Die Liedtexte wurden von den Müttern an Ihre Töchter weitergegeben.

Das Lettische Volkslied, die Dainas, ist Grundlage und Bestandteil der lettischen Kultur sowie Quelle und Nährstoff des ethnischen Bewusstseins Der Begriff wurde 1893 auf Anregung von Henrijs Visendorfs aus dem Litauischen entlehnt. Dainas sind sehr kurz, selten länger als vier Zeilen der Letten.

„Es muss bemerkt werden, dass für den Letten die Dainas mehr bedeuten, als nur eine literarische Tradition. Sie sind für ihn die Verkörperung des von Vorvätern überlieferten kulturellen Erbes, denen die Geschichte greifbarere Ausdrucksformen verweigerte. Diese Lieder bilden die Grundlage der lettischen Identität und Singen wird zu einer identifizierbaren Eigenschaft eines Letten.“ (Vaira Vīķe-Freiberga, Journal of Baltic Studies, 1975)

*Kas to teica, tas meloja,
Ka saulūte nakti gul;
Vai saulūte tur uzlēca,*

*Wer das sagt, der lügt,
Dass die Sonne nachts schläft;
Geht die Sonne dort auf,
Wo sie abends untergeht?*

Dainas werden sowohl als Enzyklopädie des Volkslebens betrachtet als auch als ein Archiv geistiger und substanzialer Geschichte. Das Volkslied könnte auch als die geistige Heimat des lettischen Volkes bezeichnet werden. Es stellt einen gewaltigen nationalen Wert dar – und mehr als das. Das Lettische Volkslied (so nennen wir als Oberbegriff den gesamten Komplex der lettischen Dainas, ca. 1,2 Millionen vierzeilige, z. T. auch längere Lieder) ist ein fundamentales Denkmal der Weltkultur, das leider noch relativ unbekannt ist in der Welt

Das Lettische Volkslied als Phänomen regt zum Nachdenken über die Paradoxe des Daseins und der Entwicklung der Völker bzw. der Menschheit an. Heute verkörpert das Volkslied den Stolz und die Kraft der Letten; doch die Ursachen, weshalb es sich gerade bei den Letten herausgebildet hat, und vor allem, weshalb eine derart reiche mündliche Folklore überliefert ist, müssen im historisch tragischen Schicksal des Volkes gesucht werden. Im 13. Jahrhundert begann die 700 Jahre dauernde Periode deutscher Kolonisierung in Lettland.

Die Stadt Rīga wird nah an dem Standort eines livischen Dorfes an dem Zusammenfluss der Rīdzene und Daugava Flüsse gegründet. Sie wird zum Zentrum der Eroberung des Baltikums durch die Schwertbrüder, später der Livonische Orden. Rīga wird auch zu einem bedeutenden Handelszentrum und tritt 1282 der Hanse bei.

Die Liven siedelten ursprünglich fast im gesamten heutigen Lettland westlich und nördlich der Düna und im südlichen Estland bis hin zum Peipussee und der Mündung der Pärnau. Daher sind die lettischen Namen vieler Orte - z.B. Jelgava und Talsi, vieler Flüsse (z.B. Gauja) und Seen (z.B. Usma-See und Valguma-See), die außerhalb des heutigen livischen Sprachgebiets liegen, livischen Ursprungs. Die Liven waren im 10. - 11. Jahrhundert dem russischen Fürsten von Polozk tributpflichtig, zu dieser Zeit wurden sie erstmals urkundlich erwähnt. Livisch gehört zu den finno-ugrischen Sprachen, währen Litauisch eine indoeuropäische Sprache ist.

2500 Jahre alte finnisch-ugrische Folklore hat ihre Spuren in den Runo [Runen]-Gesang – alliterierende Verse, die mit einstimmigen diatonischen Melodien gesungen werden hinterlassen. Bis zu den 70er Jahren war dieser nur Fachleuten ein Begriff.

Folkmusik aus Nordeuropa vermittelt einen gewissen Zauber durch die besondere Verbindung zum Licht, zur Stille und zur Weite der nordischen Natur. Folk aus Skandinavien ist eine Qualitätsmarke geworden. Kaum eine andere Region der Welt weckt so viele positive Assoziationen wie Skandinavien – wobei wir den Begriff „Skandinavien“ an dieser Stelle über Norwegen, Schweden und Dänemark hinaus auch für Finnland verwenden. Damit befinden wir uns in guter Gesellschaft, obwohl der Begriff „Fennoskandinavien“ die exaktere Bezeichnung für alle vier Länder wäre. Zu den nordischen Ländern gehören weiterhin Island, Grönland und die Färöer. Durch seine engen Beziehungen und die Sprachverwandtschaft mit Finnland wird neuerdings auch Estland wie auch untergegangene Livien mit einbezogen.

Das erlaubt uns einen „Missing Link“ zu Kultur der Partner-Kulturfeststadt Umeå in Schweden herzustellen.

Umeå rückt samische Kultur in den Mittelpunkt

Auch wen der samische Name der Stadt etwa, "Ubmeje", nirgendwo offiziell auf taucht, im nationalen Wettbewerb konnte sich Umeå nur deswegen gegen Lund durchsetzen, weil man die "Ureinwohner" Skandinaviens, die Samen, ins Zentrum rückte.

Die Samen lebten und leben als Rentierzüchter in einem großräumigen Gebiet, das man "Sápmi" (Lappland) nennt. Über Jahrhunderte waren die Samen im "christlichen" Schweden schweren Repressalien ausgesetzt; sie trauten sich nicht, ihre Sprache zu sprechen oder ihre "Joiks" zu singen.

Das Kulturfestjahr bietet dem indigenen Volk Gelegenheit, auf sich aufmerksam zu machen. Umgekehrt drängt sich aber der Verdacht auf, dass Lebensphilosophie, Folklore und Nomadentum der Samen nur dazu dienen, ein einzigartiges Programm machen zu können. Das wir hier mit der Wurzeln eine globale Kulterbe zu tun haben weist das «Sami Chinese Project» in der Oper Norrlandsoperan: «Bei einem Besuch des *Tao Dance Theatre* aus China vor ein paar Jahren entdeckten wir, dass die Musik Verbindungen zum mongolischen Obertongesang und dem samischen Jojk hat. Wir liessen Xiao He, den Komponisten des Projekts, ein paar historische Jojks anhören. So wurde die Idee einer Zusammenarbeit geboren.»

Der **Joik** (nordsamisch *juoigan*; Zeitwort: **joiken**, nordsam. *juoigat*) ist ein mit dem Jodler verwandter, eintönig-gutturaler Gesang der Samen. Diese Ureinwohner Lapplands besingen damit Menschen, Tiere und Naturphänomene. Der Joik ist heute noch integraler Bestandteil ihrer Kultur.

Der Joik wird von Männern wie Frauen gepflegt und enthält gesungenen Text oder bedeutungslose Silben. Er war früher die einzige traditionelle Musikform der Samen und bestand aus einem Sologesang ohne instrumentale Begleitung. Das hauptsächliche Melodieinstrument war das Rohrblattinstrument *fadno*, während der Schamane für seine Sitzungen die Schamanentrommel verwendete. Beide dienten gelegentlich als Begleitung des **Joik**.

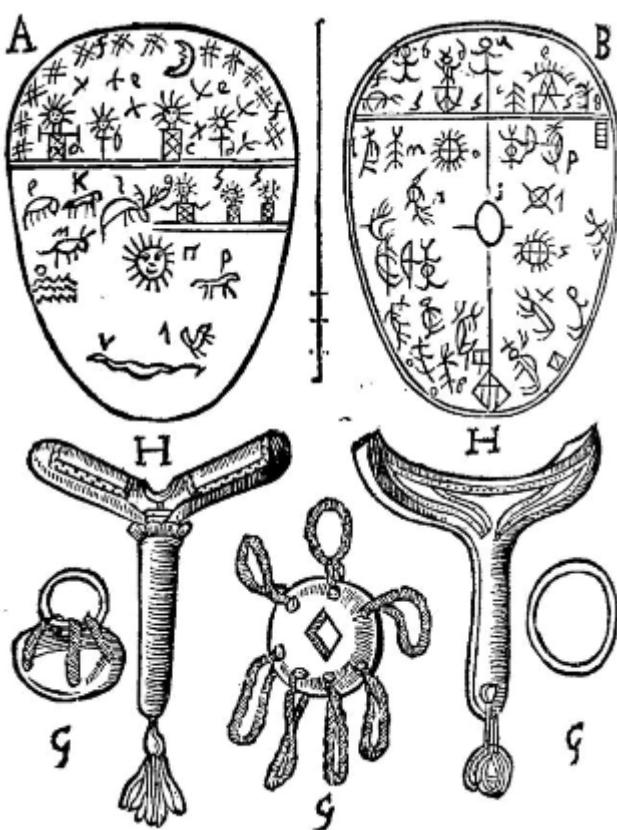
Als Zeugnis dieser Kultur dient uns das Werk des Johannes Schefferus (1621 - 1679) aus dem Jahre 1673. Sein postumer Ruf steht in erster Linie in Zusammenhang mit der Arbeit an seinem Manuscript *Lapponia* - ein Buch, das er selbst als neue und wahrhaftige Beurteilung Lapplands und seiner Menschen bezeichnet.

Johannes Schefferus kam nach Schweden auf Einladung der Kristina Augusta (1626-1689) die von 1632 bis zu ihrer Abdankung 1654 Königin von Schweden war. Sie setzte Schweden auf die intellektuelle Karte Europas, indem sie eine Reihe von ausländischen Wissenschaftlern einlud, sich im Land niederzulassen. Zu diesen gehörte Johannes Schefferus, der 1648 aus Straßburg nach Schweden kam. Er folgte einem Ruf an die Universität Uppsala als Professor für Rhetorik und Politik. In dieser Eigenschaft bildete er zukünftige Regierungsbeamte und Diplomaten für den auswärtigen Dienst Schwedens aus. Schefferus hatte eine beeindruckende Arbeitskapazität und außergewöhnliche intellektuelle Fähigkeiten. Er beherrschte nicht nur seine Fächer Rhetorik und Politik, sondern gilt auch als der erste Philologe Schwedens, und darüber hinaus wird er als Vater der schwedischen Literaturgeschichte

angesehen. Schließlich bekleidete er einen weiteren Lehrstuhl für Natur- und internationales Recht. Die lateinische Originalausgabe des Werks kam Ende 1673 in Frankfurt am Main heraus. Mit dem Originaltitel: *Argentoratensis Lapponia id est, regionis Lapponum et gentis nova et verissima descriptio in qua multa de origine, superstitione, sacris magicis, victu, cultu, negotiis Lapponum, item animalium, metallorumque indole, quae in terris eorum proveniunt, hactenus incognita porduntur, & eiconibus adjectis cum cura illustrantur*. Bald folgten englische, deutsche, französische und niederländische Übersetzungen. 1956 schließlich, fast 300 Jahre nach Erscheinen der Erstausgabe, wurde Lapponia in schwedischer Sprache unter dem Titel Lappland publiziert. Es muss betont werden, dass vor Herausgabe der Schriften Schefferus' die samische Bevölkerung ein mythenverschleiertes Dasein führte. Sein Manuscript ist daher als Pionierarbeit anzusehen; man hat es sogar als einen der großen Klassiker der Weltliteratur bezeichnet. Schefferus' Monografie über Lappland ist die erste umfassende Schilderung des samischen Volkes. Im Gegensatz zu vielen anderen topografischen und ethnografischen Beschreibungen der frühen

Neuzeit sind die 35 Kapitel von Lapponia auf Berichte von Pfarrern in Schwedisch-Lappland aufgebaut, die an den Autor weitergeleitet wurden. Diese Briefe wurden auch die "Geistlichkeits-Korrespondenz" genannt. Die Kapitel decken so verschiedene Themen wie Herkunft, Sprache, Wohnung, Kleidung, Kunsthandwerk, Geschlechterrollen, Jagd, Kindererziehung und heidnische Religion der Samen ab; hinzu kommen Kapitel über Metalle, Pflanzen- und Tierwelt in Nordschweden.

Den Auftrag, eine ausführliche Beschreibung der samischen Bevölkerung abzuliefern, erhielt Schefferus vom schwedischen Reichskanzler Magnus De La Gardie. Anlass der Bestellung war das Bedürfnis, böswilliger ausländischer Propaganda sachliche Information entgegen zu stellen. Besonders in Deutschland kursierte auf Flugblättern die Behauptung, Schweden habe mithilfe samischen Zaubers Siege auf dem Schlachtfeld errungen. Solche Gerüchte galten mindestens als verleumderische Angriffe auf die Ehre Schwedens und auf seine Fähigkeit, für das Wohlergehen seiner Bewohner zu sorgen. Der Auftrag ging dahin, Unwahrheiten und Zweideutigkeiten dieser Art, die im Ausland zirkulierten, zu widerlegen, und dies sollte durch eine wahrheitsgetreue Schilderung der samischen Bevölkerung und ihrer Lebensbedingungen geschehen.

Obgleich der Autor in seiner Darstellung eine kritische Objektivität angestrebt hatte, trug **Lapponia** dazu bei, vorgefasste Meinungen über Zauberei in Lappland noch zu bestätigen.

Überarbeitete und gekürzte Fassungen des Werks erschienen sowohl in den Niederlanden als auch in Deutschland; in diesen Ausgaben rückte man den exotischen Charakter der religiösen Praktiken der Samen in den Brennpunkt. Die Kapitel über Lebensbedingungen, Topografie und Umgebung waren gestrichen und durch Kapitel über Zauberei, Magie, Runentrommeln und heidnische Bräuche ersetzt worden. Diese Bände waren außerdem mit Kupferstichen bebildert, die den diabolischen Charakter des samischen Schamanismus unterstreichen sollten. Das führte dazu, dass *Lapponia* die Mythen, die die nordische Urbevölkerung umgaben, weiter verstärkte.

Die reiche Illustration der *saamischen* Zaubertrommel beinhaltet ein vielschichtiges kognitives System, das auf verschiedene Arten „funktionieren“ konnte und wenigstens aus einer realen, mythologisch-kosmischen, astralen und psychomentalistischen Ebene bestand.

Die Trommel war sozusagen ein zeitgenössischer Computer, deren Kapazität der Benutzer je nach seinem eigenen esoterischen Wissen ausschöpfen konnte. Die Interpretation der Zeichnungen auf den Samen Trommeln beschreibt er als ein „schwieriges interdisziplinäres Forschungsvorhaben“, das etwa mit der Interpretation von Hieroglyphen verglichen werden kann.³³ Zwar haben sich zahlreiche Forscher mit diesem Thema befasst, aber die grundsätzliche Skepsis hinsichtlich des religions-wissenschaftlichen Quellenwertes des Bildmaterials bleibt bestehen. Einige

Wissenschaftler bestreiten diesen sogar gänzlich. Ein gewichtiger Grund dafür ist, dass dem Quellenmaterial und dem Erkenntnisinteresse der Wissenschaft, soweit bislang bekannt ist, nur zwei Interpretationen von zeitgenössischen Schamanen gegenüberstehen.

Mit der um 1723 erfolgten Beschlagnahmung durch von Westen verlor die Trommel gewissermaßen ihr Umfeld und ihre Kraft: aus dem ursprünglichen „Zaubergerät“ wurde ein Sammlungs- und schließlich ein Museumsobjekt. Die Trommeln wurden als Werkzeuge des Teufels systematisch zerstört, bis sie einzelne Sammler als bewahrenswert erachteten. Der Gebrauchswert für die Samen wurde dagegen nicht respektiert. Ernst Manker, der sich 1938 der Inventarisierung des begrenzten Korpus der Trommeln widmete und ein noch immer gültiges Referenzwerk schuf, zeigt, dass die für die Forschung „geretteten“ Trommeln ihren Besitzern nicht selten schlachtweg weggenommen bzw. abgeschwatzt wurden:

Die erhaltenen Trommeln einen großen Wert dar, der paradoxerweise dadurch entsteht, dass ihre Zahl durch bewusste Zerstörung und unglückliche Verluste in Museumssammlungen auf einen Korpus von vielleicht 70 Exemplaren reduziert wurde, und dass das Wissen über die Trommel nach erfolgreicher Missionierung der Samen nicht mehr reproduziert oder weiterentwickelt werden konnte. Der religiöse Gehalt, den sie transportierte, die Bedingungen ihres Baus, wenn man über den rein handwerklichen Aspekt hinaus geht, ihre Verwahrung und ihre Nutzung sind höchstens zu rekonstruieren.

1662 wurde der letzte Schamane wegen hartnäckiger Ausübung seiner Religion auf dem Scheiterhaufen verbrannt.

Das fachliche Interesse an der Samen-Trommel vonseiten der ethnologischen Forschung ist nach wie vor außerordentlich groß. Wichtige Impulse sind zweifellos nach der friedlichen Revolution von 1989 zu verzeichnen. Man wollte die Trommeln nicht in den Händen der Samen sehen, da ihr aktiver Gebrauch mit der christlichen Religion unvereinbar war. Der Same ist für die christianisierten Skandinavier das erklärte Gegenteil vom Christen, und die Trommel ist der Gegenstand, welcher das Mystische und Bedrohliche, das dieser samischen Andersheit angeblich innewohnt, in sich vereint und in die in sicherer Entfernung befindlichen Lehrsammlungen europäischer Intellektueller transportiert. Von

ihrem Besitzer getrennt verliert die Trommel ihre Bedrohung für ein christliches Europa und wird zum Faszinosum. Im derart „befriedeten“ Bereich der Ausstellung kann die Trommel nicht mehr benutzt werden, sondern wird betrachtet.

Seit 1980 hat sich die Rechtslage der Samen, der Urbevölkerung Norwegens, wesentlich gebessert. Diese veränderte Einstellung kommt in einem Artikel des Grundgesetzes zum Ausdruck, der im Jahre 1988 vom norwegischen Parlament, verabschiedet wurde. Er lautet: "Es obliegt den Behörden des Staates, die nötige Voraussetzung zu schaffen, damit die samische Bevölkerungsgruppe die Möglichkeit erhält, ihre Sprache, ihre Kultur und ihr Gemeinschaftsleben zu wahren und zu entwickeln." Das Gesetz über das *Sameting* (das samische Parlament) und über andere samische Rechtsbelange (das sogenannte Samengesetz) enthält die Hauptregeln für das staatliche *Sameting*, das im Jahre 1989 offiziell eröffnet wurde.

Norweger Ailo Gaup (1944), ein Same, bezeichnet sich erstmals wieder als praktizierender Schamane.

Ivica Košak

DIE KULTURHAUPTSTADT EUROPAS IST EIN HAFEN DER VIELFALT

Buchbesprechung der literarischen Anthologie Rijeka aus der Buchreihe Europa erlesen

Die kroatische Hafenstadt Rijeka ist eine der beiden Kulturhauptstädte 2020 und muss, bedingt durch die Corona-Pandemie, die meisten geplanten Kulturveranstaltungen absagen. Die Zeitschrift **Riječ** reist dennoch nach Rijeka – zumindest literarisch. Im Sonderheft Nr. 2 / 2020 sind etwa zehn Beiträge über die Stadt Rijeka präsentiert, die bereits in der Zeitschrift **Riječ** gedruckt oder als Beitrag zur öffentlichen Diskussion veröffentlicht wurden.

Literarische Anthologie Rijeka aus der Buchreihe Europa erlesen

Diese schöne Anthologie handelt von Rijeka. Sie zeigt uns nicht immer ein schmeichelhaftes Bild der Stadt. Aber die Autorinnen und Autoren haben natürlich noch mehr zu sagen: Die Stadt in der Kvarner-Bucht, die Reka, Rijeka oder Fiume genannt wird, ist mehr als eine Promenade, als eine Schnittstelle von Land und Meer. Sie ist ein Großer Bahnhof für Kulturen. Hier beginnt der Süden. Rijeka, Stadt am Meer, Stadt am Fluss, Stadt *als* Fluss. Fiume! Rijeka! Liburnisch, histrisch, römisch, slawisch, österreich-ungarisch, italienisch, jugoslawisch, kroatisch … europäisch. Mondän, morbid, charmant: Industrieruinen erzählen die Zäsuren des 19. und des 20. Jahrhunderts, während Wellnessresorts die Sommerfrische wiederbeleben. Die Stadt Rijeka verzaubert weder auf den ersten noch auf den zweiten Blick. Der bezaubernde Mikrokosmos eröffnet sich jedoch demjenigen, der genauer hinschaut und in die Geschichte der Stadt eintaucht, schrieben Gerhard M. Diens und Gero Fischer im Nachwort zur Anthologie, Die ca. 250 Seiten, gebunden mit Lesebändchen und Prägedruck, führen schnell ein in den Mikrokosmos am Fluss Rječina.

Mehr als 80 Texte sind der Stadt gewidmet, darunter Gedichte, Kurzgeschichten und Auszüge aus Romanen. Das Autorenspektrum umfasst den berühmten kroatischen Schriftsteller Daša Drndić (1946-2018), Nedjeljko Fabrio (Split 1937 – Rijeka 2018), den in Rijeka geborenen Ungarn Ödön von Horváth (1901-1938) und den deutschen Schriftsteller Veit Heinichen (* 1957)…

Der Blick auf die Stadt reicht weit in die Geschichte zurück. Aber aus der Geschichte ist nicht ersichtlich, ob die Phönizier, Liburner, Illyrer, Kelten, Römer oder Slawen diese Stadt gegründet haben. Es ist jedoch bekannt, dass die Phönizier, die Liburner und die Illyrer sowie die Kelten und die Römer und Slawen sie häufiger, legal und illegal zerstörten… Nikola Polić (1890.-1960.) in “Über babylonischen Wassern” ab S. 36.

Immer wieder neu wird das schmerzhafte Kapitel über die italienische Besatzung, die im letzten Jahrhundert stattfand, thematisiert. Jedoch die anschließenden Vertreibungen von Italienern unter jugoslawischer Herrschaft gehören auch zur Geschichte der Stadt. Weitere Texte thematisieren die unmenschlichen Taten der Nazis, beschreiben die rachsüchtigen Reaktionen der Partisanen oder die Verfolgung mutmaßlicher Staatsfeinde unter der Führung von Udba, der geheimen jugoslawischen Polizei.

Das Buch überwältigt die Leser jedoch nicht alleine mit der Last der Geschichte des 20. Jahrhunderts. Es handelt von der Geschichte des Stadtwappens, dem Schutzpatron von Rijeka (St. Vid), den Legenden rund um die römische Festung Trsat oder dem Grand Hotel Bonavia (wo auch Tito gern abstieg)…

Natürlich spielt auch die geographische Position von Rijeka eine Rolle: Hier wird die Adria (hinter dem Berg) im Winter von einer Bora und im Sommer von unerträglicher Hitze gepeitscht.

Und beim Lesen poetischer Texte scheinen die Leser den Stadthafen riechen zu können. Sinnlicher geht es in der Literatur nicht mehr, und dies wird nur noch von der Vielfalt des Inhalts übertroffen.

Das Motto der **Kulturhauptstadt Europas** heißt schließlich **Hafen der Vielfalt**.

EUROPA ERLESEN - Rijeka

Gerhard M. Dienes / Ervin Dubrović / Marijana Erstić / Gero Fischer (Hrsg.)
ca. 250 Seiten, gebunden, Lesebändchen, Prägedruck
EUR 14,95

Für die literarische Vielfalt haben Gerhard M. Dienes, Ervin Dubrović, Marijana Erstić und Gero Fischer die mehr als 80 Texte für das Buch ausgewählt. Die Leistung dieses literarischen Quartetts verpflichtet uns, auch über sie als Herausgeber der Anthologie einiges zu erwähnen.

Gerhard M. Dienes, geboren 1953 in Graz, ist Historiker am Universalmuseum Johanneum, Kurator von über 90 Ausstellungen im In- und Ausland, ca. 150 Publikationen zur Stadt-, Kultur- und Mentalitätsgeschichte sowie zur Geschichte des Alpen-Adria-Raumes.

Herausgeber/Mitherausgeber u.a. von *e la nave va ... Die Schiffe von Triest*, 1997, *Einmal Wien-Triest. Das Südbahn-Lesebuch*, 2007, *Sehnsucht nach dem Süden*, 2016 sowie des Bandes [Graz](#) (2003) in der Reihe *Europa Erlesen*.

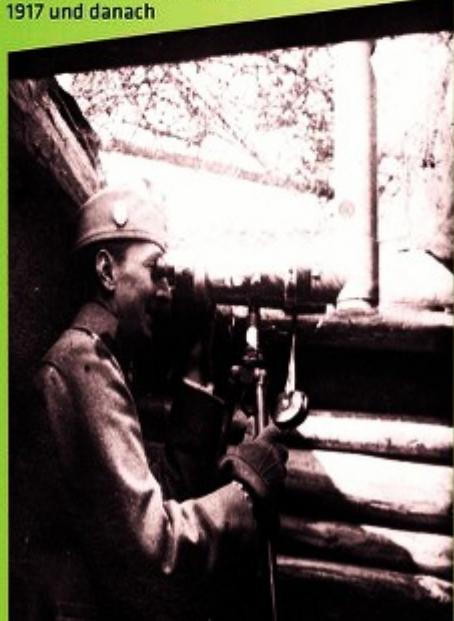
Ervin Dubrović, geboren 1957 in Rijeka, studierte Kunstgeschichte und vergleichende Literaturwissenschaft an der Philosophischen Fakultät der Universität Zagreb und ist Direktor des Stadtmuseums von Rijeka.

Zur Emigration aus Mitteleuropa nach Amerika kuratierte er die Ausstellung *Merika*, die 2008-2009 im Stadtmuseum Rijeka und 2012 im Ellis Island Immigration Museum New York gezeigt wurde. Er ist Autor zahlreicher Monographien zu zeitgenössischen Künstlern sowie zur Kulturgeschichte der Stadt, zuletzt *Rijeka – South Pole of Central Europe* (2018).

Marijana Erstić, Ao. Prof. für deutschsprachige Literatur an der Philosophischen Fakultät der Universität Split in Kroatien, davor Projektleiterin einer internationalen DFG-Tagung über *100 Jahre nach Fiume – Gespräche über Gabriele D’Annunzio* im Deutsch-italienischen Zentrum für europäische Exzellenz Villa Vigoni in Loveno di Menaggio in Italien, ferner Privatdozentin, Lecturer und DFG-Projektmitarbeiterin an der Universität Siegen. Habilitation in Siegen über *Ein Jahrhundert der Verunsicherung: Medienkomparatistische Analysen* (Publikation: Siegen 2017) und *Paragone 1900. Studien zum Futurismus* (Publikation: Siegen 2018). Davor Promotion (2006) und Magisterabschluss (1999) an der Universität Siegen. Aktuellste Monographie: *Dubrovnik intermedial. Zwischen Idyll und Katastrophe* (Siegen 2020). Bereits im Wieser Verlag erschienen: [Europa Erlesen Zagreb](#) (2001) – [Website](#).

Gero Fischer, geboren 1939 in Hagen. Besuch eines humanistischen Gymnasiums, Studium der Germanistik und Romanistik, 25 Jahre Forschung und Entwicklung bei einem industriellen Großunternehmen, automatische Lexikografie, Datenbanksysteme, künstliche Intelligenz. Herausgeber eines Buches über Datenbanksysteme und natürliche Sprache im K. G. Saur Verlag. Studien- und Forschungsaufenthalt in den USA an der Carnegie-Mellon-Universität in Pittsburgh und an einer Forschungseinrichtung in Princeton, Studium der Slawistik. In der Reihe Europa Erlesen Herausgeber der Bände [Slawonien](#) (2005) sowie gemeinsam mit Miloš Okuka [Terra Bosna](#) (2002), [Kvarner](#) (2007), [Mostar](#) (2008) und [Vojvodina](#) (2009). Zahlreiche Übersetzungen im Wieser Verlag, zuletzt erschienen: Miroslav Krleža: [Die Fahnen](#) (2016, gemeinsam mit Silvija Hinzmann).

Ivica Košak

ANGELA ILIĆ/FLORIAN KÜHRER-WIELACH/
IRENA SAMIDE/TANJA ŽIGON (Hgg.)**Blick ins Ungewisse**Visionen und Utopien
im Donau-Karpaten-Raum
1917 und danach

IKGS | Verlag Friedrich Pustet

Angela Ilić, Florian Kührer-Wielach, Irena Samide, Tanja Žigon (Hgg.)

BLICK INS UNGEWISSE*Visionen und Utopien im Donau-Karpaten-Raum. 1917 und danach*Regensburg 2019, Band 138, 304 Seiten, ISBN
978-3-7917-2995-4, EUR 34,95

In diesem Band werden politische und gesellschaftliche Ideen, Visionen und Utopien für Mitteleuropa vorgestellt, die zum Ende des Ersten Weltkriegs und unmittelbar danach entwickelt wurden. Insbesondere die politischen, kulturellen und kirchlichen Akteure des Donau-Karpaten-Raums, der sich durch ein besonderes Maß an sprachlicher, ethnischer und konfessioneller Diversität auszeichnete, entwickelten verschiedene Visionen einer Nachkriegsordnung, deren Spektrum von einer Weiterentwicklung der imperialen Idee bis hin zu möglichst selbstständigen regionalen Staatsgründungen reichte. Anhand von drei thematischen Schwerpunkten – Politik, Presse und Literatur, Kirchen – wird die heute vielfach

postulierte Unumgänglichkeit der Neuordnung Zentraleuropas nach nationalstaatlichen Kriterien hinterfragt.

Der Portal <https://www.buecher.de> gewährt auch ein Blick in den Inhalt vom E-Book.

Die Einleitung der Sammelbandes in dem die Beiträge aus der dreisprachigen Konferenz mit dem Titel ***Blick ins Ungewisse. Visionen und Utopien im Donau-Karpaten-Raum. 1917 und danach*** fand vom 10. bis 12. Mai 2017 in Ljubljana (dt. Laibach) statt hat Frau Dr. Angela Ilić geschrieben. Austragungsort war die Universität Ljubljana: Abteilung für Germanistik, Nederlandistik und Skandinavistik und Abteilung für Übersetzung der Philosophischen Fakultät. Die Initiative ging von mitwirkenden Institut für deutsche Kultur und Geschichte Südosteuropas e. V. (IKGS)/ Ludwig-Maximilians-Universität München aus.

Forscherinnen und Forscher diskutierten Forscherinnen und Forscher aus verschiedenen Disziplinen (Literaturwissenschaft, Geschichte, Kirchengeschichte) und Ländern (Deutschland, Kroatien, Republik Moldau, Nordirland, Österreich, Rumänien, Slowenien, Ukraine, Ungarn) über politische, religiöse, geschichtliche, kulturelle und literarische Gemengelagen, Ereignisse und Visionen der Zeit, die sich vor dem Hintergrund des Ersten Weltkriegs ausgebildet hatten. Leitmotiv und Themenfokus der zweitägigen Tagung war das weitgreifende Gefühl des Ungewissen, das alle besprochenen Bereiche während und insbesondere nach dem Ersten Weltkrieg geprägt hatte.

Mit den revolutionären Umbrüchen - schrieb Dr. Ilić in der Einlatung - in Russland und dem Kriegseintritt der Vereinigten Staaten von Amerika im Jahr 1917 einerseits sowie den sich durch die Umstände des Krieges deutlich verstärkenden Verselbständigungstendenzen der slawischen und ungarischen Bevölkerung in der Donaumonarchie andererseits zeichnete sich auch auf

zentraleuropäischer Ebene immer deutlicher ein Ende der alten Ordnung ab. Die mit dieser Entwicklung einhergehende, steigende Ungewissheit über die kommenden Verhältnisse begünstigte eine vielfältige, konzeptionelle und praktische Auseinandersetzung mit der Frage, welche Optionen politischer und gesellschaftlicher Neuordnung nach dem erhofften, wenn auch kaum absehbaren Kriegsende, bestanden.

Autorin **Ljubinka Toševa Karpowicz** (Rijeka) beleuchtet in ihrem Beitrag auf der Basis von neuem Archivmaterial die bisher wenig bekannten Strukturen und Denkprozesse innerhalb des Italienischen Nationalrates in Rijeka, der als treibende politische Kraft hinter dieser lokalen politischen Entität wirkte.

Abbildung 1: D'Annunzio e l'impresa di Fiume¹

Zeitgenossen verwendeten für den nahezu ein Jahr bestehenden Staat von Rijeka die pejorative Beschreibung „*republichetta*“ (kleine Republik), die als eine Art „lokale Notwehrmaßnahme“ gegen die zahlreichen, seit der Auflösung der Habsburgermonarchie miteinander rivalisierenden politischen Optionen entstanden ist. Diese reichten von einer Eingliederung in das neu gegründete Königreich der Serben, Kroaten und Slowenen über eine Autonomie bis hin zur völligen Unabhängigkeit.

Toševa Karpowicz konzentrierte sich in ihrem Beitrag auf die Zeit zwischen dem 23. November 1918 und dem 16. September 1920, in welcher der schon seit dem Jahr 1905 öffentlich vertretene italienische Irredentismus in Rijeka sich in einen expliziten Faschismus verwandelte. Aufgrund der seit Kurzem zugänglich gewordenen Protokolle der Sitzungen des Italienischen Nationalrates in Rijeka aus dieser Zeit ist ersichtlich, dass sowohl bei politischen als auch bei gesellschaftsökonomischen Aktivitäten des INR besonders die Freimaurer eine bedeutende Rolle spielten, da sie Mussolini den Anstoß dazu gaben, sich für Rijeka nicht nur lokal bezogen, sondern im internationalen Sinne zu interessieren. Die Diskussion bestätigte die im Beitrag angesprochene Feststellung, dass die Mussolini-Freimaurer-Kollaboration dem Zweck der Vernichtung der bisherigen (nicht an Italien orientierten) ökonomischen und strategischen Basis der Stadt Rijeka diente.

Der von **Tullio Vorano** (Labin) verfasste Beitrag über die **Republik von Labin**, wie ein Bergbauarbeiterstreik im Jahr 1921 bezeichnet wurde, ebenso eine „*republichetta*“, weist auf eine weitere in dieser Phase gegründete Republik auf dem Gebiet der heutigen Republik Kroatien auf. Die Entstehung der *Republik von Labin* zeigt die Auswirkungen der veränderten politischen Situation und des damit verbundenen Herrschaftswechsels auf die Wirtschaft. Im Falle der *Republik von Labin* versuchte man, mittels einer sozioökonomisch-politischen Bewegung eine Antwort auf den

¹ D'Annunzio e l'impresa di Fiume, Screenshot: <https://www.youtube.com/watch?v=RCMtzkoTDy8>, am 06.09.2020

simo pričakovali tekomo dneva vojaških udarcev, z asti iz Pule. Zato smo vse dohode čez Rašo utrdili z minami. Obto, uru nam je bilo sporazeno iz Barbu na, da prihajajo iz Pule večji vojaški oddelki z oklopnimi avtomobili in stroj-

Ozemje "labinške republike".

ticami. Še popolno hladnokrvnostjo smo postali nastrati dveč s puškami in bombami oboroženih mož. Okrog 11. ure smo trčali na Raši z vojaštvom. Že zgodaj smo blizu razstrelili most čez Rašo, tako da se je morala vojska na

obrežju ustaviti. Poveljnik vojske se je sila začudil, ko je 'videl pred seboj pravu pravcato fronto; bratcas je misil, da je vse skupaj le šala ali brezpomemben dogodek. Sporočili smo mu, da moramo s silo preprečiti vsak vhod na rudniško ozemje, da imamo v oblasti vso upravo in da smo podminirali celotno ozemje..

Vojška je kapitulirala pred uporniki.

Presenečena ob takli odločnosti upornikov, sta izjavila poveljnik vojske in vodpremček iz Pazina, da se nista prisla vojskovet, temveč pogajat.

Uporniki smo jim dovolili, da sta rekrutacija mesto in se v našem spremlju napotila na naš glavni stan.

Tekom dneva so prispele iz Trsta tudi zastopniki rudnikov, nakar so se na Vinesu prilegla pogajanja. Uporniki so odločno vztrajali pri svoji zahtevi, da se jim izroči rudniško ozemje v popolno oblast.

Po dosegem pogajanja so zastopniki oblastev in rudnikov sprejeli vse zahteve rudarskih zastopnikov.

Po pogodbi, ki so jo podpisali zastopniki italijanskih oblasti in lastniki rudnikov na eni strani, zastopniki rudarjev pa na drugi strani, je vsa oblast na rudniškem ozemju z rudniki in z vsem rudniškim inventarijem vred, kakor tudi z velikimi zalogami premoga na Statiljeh prešla v popolno last upornikov.

Po zmagi.

Ko smo dosegli vse, kar smo zahtevali in še več, kakor smo se nadejali, so se jeli duhovi zapet pomirjevati. Morali smo mesto na delo Drugega dne smo

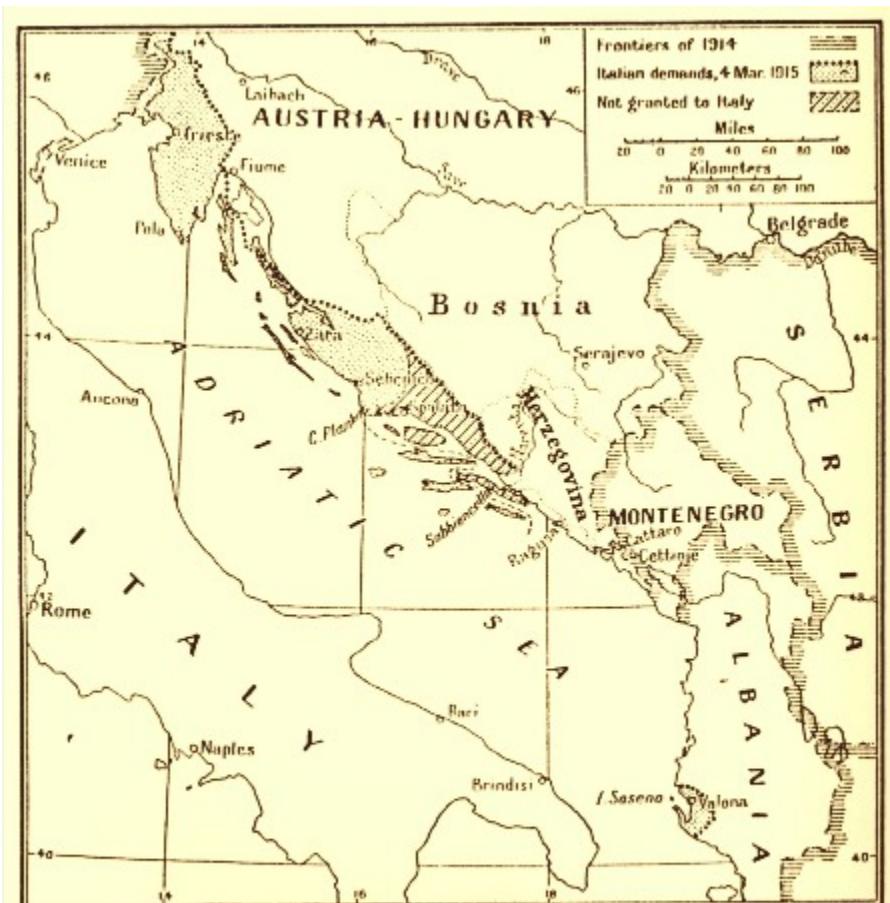
Pogled na Labin.

Abbildung 2: Die slowenische illustrierte Wochenzeitung *Zivljenje in svet* [Das Leben und die Welt], Nr. 12 am 26. März 1927 veröffentlichten einen Text mit dem Titel „o Labinškoj republici“ [Über die Republik von Labin], S. 322-325. Hier ist Seite 322 abgebildet, mit einer Karte, die das zu Labin gehörende Territorium zeigt. (Seite 58)

wirtschaftlichen Transformationsdruck zu finden. Deutlich wird, dass derlei Staatsgründungen nicht nur für eine politische Utopie, sondern für eine zweckdienliche und zumindest temporär umsetzbare, reelle Alternative Utopie gehalten wurden.

Milka Car (Zagreb) analysiert *und Freiheitsprojektionen bei Miroslav Krleža* (1893–1981), Miroslav Krleža gilt heute noch als kroatischer Dichter von europäischem Rang.

Um Einsichten in das politische Imaginäre (Utopien) in der Endphase der Österreichisch-Ungarischen Monarchie sowie in die frühe Erzählpoeologie des Autors zu bekommen, zeigt Car auf Krležas Novellensammlung *Der kroatische Gott Mars* in ihrem diskursiven Entstehungskontext auf. Im Fokus der Analyse stehen die narrativen Erscheinungsformen einer zukunftsorientierten revolutionären Ablehnung der Sinnlosigkeit des Krieges, insbesondere im Hinblick auf die politischen Imaginationen des jungen Krleža in der Zeit unmittelbar vor der Auflösung der Habsburgermonarchie. Milka Car entdeckt in den Krležas *Antikriegsnovellen* zusammen mit seinen *Tagebuchaufzeichnungen* gebrochene und grotesk-ironisch konstruierte Zukunftsvisionen, die jede utopische Perspektive zum Grenzen der Vernunft (*Na rub 'pameti*) führt.

Le terre promesse all'Italia - la Convenzione di Londra del 1915. Legenda: (=) le frontiere del 1914; (:::) le richieste italiane del 4 maggio 1915; (///) non concesso all'Italia. Fonte: ALBRECHT-CARRIE, *Italy at the Paris Peace Conference*.

Abbildung 3: Das Gebiet, das mit dem Vertrag von London 1915 Italien zugesprochen war.
(Quelle: Boris Gombac: *Atlante storico dell'Adriatico orientale*. Pontedere 2007, S. 270;).
(Seite 129)

Die wissenschaftliche Beiträge zur Konferenz haben aufzeigt, dass im untersuchten Zeitraum (nach dem Untergang der Habsburgermonarchie und dem Zusammenbruch des Zarenreiches) in verschiedenen Ländern des Donau-Karpaten-Raums Parallelen sichtbar werden: In ethnisch heterogenen Gebieten entstanden Visionen über die zukünftige politische und wirtschaftliche Situation, wobei verschiedene Lösungsmodelle (Autonomie, Föderalismus, Anschluss) besprochen wurden. Die Dichotomie zwischen Selbstbestimmung und Angehörigkeit zu einer übernationalen politischen Struktur kam auf verschiedenen Ebenen zum Vorschein. Bei der Betrachtung der einzelnen Vorträge im Vergleich wurde ebenfalls deutlich, dass es sich oft um gescheiterte Visionen im Entwurfsstadium handelte, die sich in vielen Fällen nicht verwirklichen und entwickeln konnten.

Das vorliegende Buch beschwört die Synergie, die aus Interdisziplinarität (Geschichte, Kirchengeschichte und Literatur) und internationalem Austausch die dazu dienen können, die Komplexität der sozio-politischen Lage in Mittel- und Südosteuropa ins Blickfeld zu rücken und von den bisher typischen monokulturellen Perspektiven abzurücken. Es wurde klar, dass das Weltende, das in jener Zeit denkbar war, auch als ein neuer Anfang betrachtet werden konnte. Politik, Nation, Ethnie und Religion beinhalteten wichtige Konzepte und Attribute jener Zeit. Manchmal waren sie ausschlaggebend für neu entstandene Kleinrepubliken, nicht selten auch für misslungene Projekte. Doch fast immer eröffneten sie neue Perspektiven auf die Zukunft. Um ihre Bedeutung besser verstehen zu können und um ein ausführlicheres Gesamtbild zu bekommen, sollte man sie – wie im vorliegenden Sammelband zu lesen sei – immer wieder neu hinterfragen.

FOKUS: Rijeka - Europäische Kulturhauptstadt 2020

Die Zeitschrift **Spiegelungen** wird im Auftrag des Instituts für deutsche Kultur und Geschichte Südosteuropas an der Ludwig-Maximilians-Universität München (IKGS) herausgegeben und erscheint halbjährlich. Thematisch widmet sich die Zeitschrift in wissenschaftlichen, literarischen, feuilletonistischen und dokumentarischen Beiträgen zur deutschen Kultur und Geschichte Ostmittel- und Südosteuropas in ihren vielgestaltigen politischen, sozialen und kulturellen Kontexten. Wechselwirkungen zwischen verschiedenen ethnischen, konfessionellen und sprachlichen Gruppen erfahren dabei besondere Beachtung.

Ein Spezifikum der Zeitschrift stellen darüber hinaus die Publikation und Kontextualisierung neuer literarischer Werke von Schriftstellerinnen und Schriftstellern dar, die aus dem Donau-Karpaten-Raum stammen und/oder sich mit diesem Raum und seinen Kulturen literarisch auseinandersetzen. Die Spiegelungen erscheinen seit 2006 als Folgepublikation der Südostdeutschen Vierteljahresblätter.

Heft 1.20 der **Spiegelungen** richtet den Fokus auf *Rijeka - Europäische Kulturhauptstadt 2020*. Im Mittelpunkt stehen dabei Fragen des Sprachgebrauchs, der Bildung, der Identität und des Folklorismus.

Zeitschrift für deutsche Kultur und Geschichte Südosteuropas widmen der Stadt in der Kvarner Bucht, die auch die Namen Fiume und Sankt Veith am Pflaum trägt bzw. trug, eine Schwerpunkt. Die Beiträge des „Fokus Rijeka“ sind auf der Website der Zeitschrift (www.spiegelungen.net) frei zugänglich:

- Angela Ilić: [Vielfältige Erinnerungen an eine heterogene Stadt. Rijeka, Kulturhauptstadt Europas 2020](#)
- Ilona Fried: [„Out to Sea, Hungarians!“ History, Myth, Memories: Fiume 1868–1945](#)
- Ivan Jeličić: [Is there Space for Remembering Habsburg World War One in Rijeka? Considerations on the Monument to the Heroic Sailor in Sušak](#)
- Renate Lunzer: [Die Remythologisierung der Mythen. Bemerkungen zur Nachhaltigkeit des „Unternehmens Fiume“](#)

Institut für deutsche Kultur und Geschichte Südosteuropas
an der Ludwig-Maximilians-Universität München (IKGS)

Halskestraße 15 | 81379 München
Tel. [+49 89 78 06 09 0](tel:+49897806090)
ikgs@ikgs.de | www.ikgs.de

Gefördert von
der Beauftragten der Bundesregierung für Kultur und Medien.

Prijevod teksta: **Angela Ilić**, *Vielfältige Erinnerungen an eine heterogene Stadt. Rijeka, Kulturhauptstadt Europas 2020, Spegelungen 1.20, IKGS, München 2020.*

RAZNOVRSNA SJEĆANJA NA HETEROGENI GRAD Rijeka: Europska prijestolnica kulture 2020

Ove godine Rijeka, lučki grad na sjevernoj jadranskoj obali Hrvatske i ujedno treći najveći grad u zemlji, nosi naziv *Europska prijestolnica kulture* zajedno s irskim gradom Galway. Pod službenim geslom *Luka različitosti* Rijeka će biti središnja pozornica ne samo za živopisnu kulturnu scenu sadašnjosti, već i odabrana razdoblja iz složene i sadržajne gradske povijesti.

Kao dio habilitacije na sveučilištu u Mainzu, bavim se poviješću ovog fascinantnog grada. Slobodna kraljevska luka od 1719. godine, Rijeka (de. zastarjeli St. Veit am Pflaum, it./ung. Fiume, sl. Reka) je bila od 1868. do 1918. pod izravnom vlašću Kraljevine Ugarske. 1870. dobila je privremeni status *corpus separatum*-a. Privremeno se pokazalo trajnim i završilo je tek 29. listopada 1918., kad je posljednji mađarski guverner Rijeke napustio grad. To razdoblje, iako više puta prekinuto manifestacijama nezadovoljstva od strane hrvatskih - a posljednjih godina i sve više talijanskih – stanovnika, bilo je obilježeno pretežno mirnim suživotom predstavnika brojnih nacionalnosti i jezika, kulture i denominacije ili religije.

Rijeka je mađarski grad u kojem žive Hrvati koji govore talijanski, bila je tada popularna izreka. U stvarnosti je, međutim, jezična situacija bila mnogo složenija, jer se uz dva lokalna službena jezika - mađarski i talijanski - nije govorio samo hrvatski, već i mnoštvo drugih jezika i dijalekata. Među autohtonim stanovnicima rasprostranjen je *fiumanski* dijalekt, koji je proizašao iz specifične mješavine varijante venetskog jezika s elementima lokalnog sjevernočakavskog hrvatskog dijalekta uz povremenu uporabu pohrvaćenih njemačkih riječi.

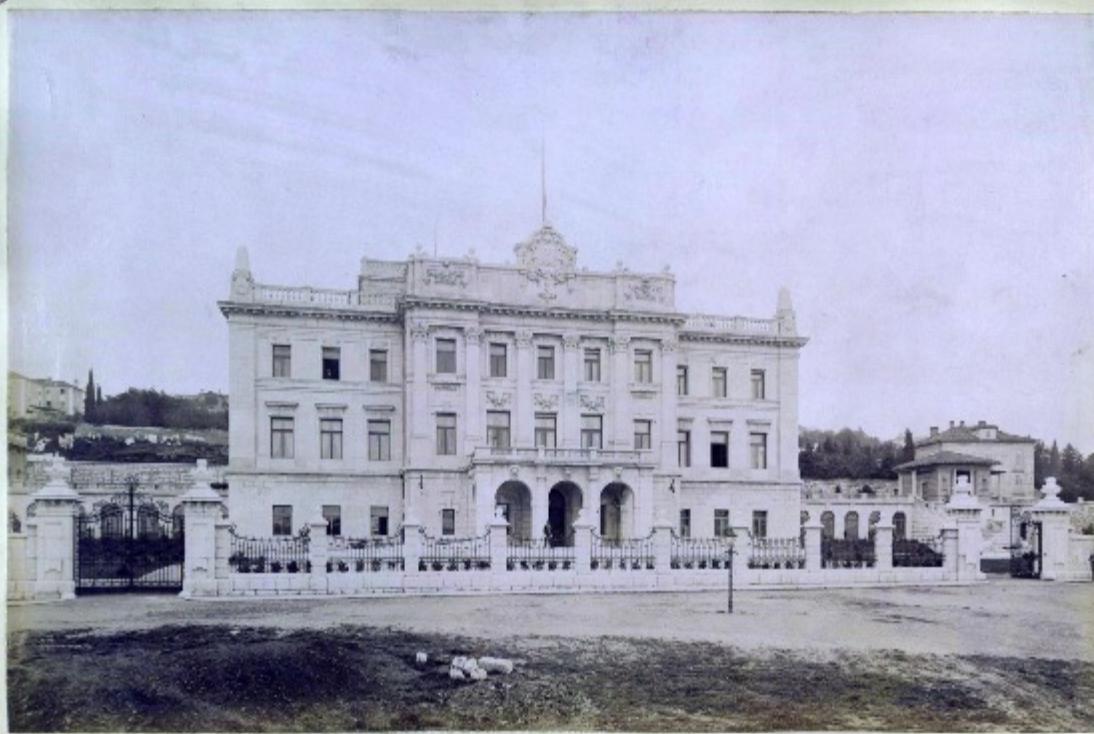
Iako se Rijeka smatrala dvojezičnom (hrvatski, talijanski) ili trojezičnom (hrvatski, talijanski, mađarski), grad se u brojnim opisima suvremenih svjedoka pojavljuje kao četvero- ili višejezični.

Ovako je mađarski putnik Géza Kenedi napisao 1880-ih:

Svugdje se mogu čuti melodični zvukovi talijanskog jezika pomiješani s govorom Mađara, Slavena i Nijemaca, pa i također Francuza, Engleza te drugih.¹

¹ 1 Géza Kenedi, Wilhelm Gerlai: Nach und durch Ungarn. V. Bändchen. Von der Donau zum Quarnero. Zürich [ca. 1885], S. 41.

KORMÁNZÓSÁGI ÉPÜLET FIUME

Glavno pročelje guvernerove palače u Rijeci, dizajnirao je Alajos/Alois Hauszmann, oko 1897.-1899. © Fortepan / Budapest Főváros Levéltára. Signatura: HU.BFL.XV.ig.d.1.11.020

Izvorno njemački govornici formirali su petu najveću grupu u popisima 1900. i 1910., iza govornika hrvatskog, talijanskog, mađarskog i slovenskog jezika, ali njemački je u svakodnevnom životu koristila mnogo veća skupina.

Njemački tragovi u Rijeci su brojni, čak i ako su danas uglavnom dobro skriveni. Uključuju brojne istaknute ličnosti koje su živjele i radile u gradu, društva, novine i druge publikacije na njemačkom jeziku. Njemački je također bio jezik nastave tijekom Bachovog apsolutizma na carsko-kraljevskoj gimnaziji u 1850-tim te na carskoj i kraljevskoj Pomorskoj akademiji, koja je od 1857. imala sjedište u Rijeci. Međutim, do osnivanje osnovne škole s njemačkim jezikom nije došlo.

Mađarski premijer Kálmán Tisza odbio je zahtjev *Udruženja za osnivanje i održavanje njemačke privatne osnovne škole* 1876. godine. Njemački jezik bio je jedan od jezika bogosluženja u protestantskoj župi, koja je 1850-ih osnovana, u početku djelovala kao podružnica iz Trsta, a postala neovisna zajednica 1880-ih - a samim tim i jedan od jezika koji se koristio za protestantsku vjersku nastavu u lokalnim školama. Prirodoslovni klub, osnovan 1883. godine, igrao je važnu ulogu u gradskom društvenom životu, a Nijemci i Austrijanci - često kao nadzornici ili inženjeri - dobro su zastupljeni u industriji. Njemački arhitekti kao što su Alois / Alajos Hauszmann, Leopold / Lipót Baumhorn ili bečki ured za arhitekturu Fellner & Helmer ostavili su važne tragove u gradu sa svojim impresivnim zgradama. Mladi Gustav Klimt, u suradnji s bratom Ernstom i Franzom Matschom, bio je odgovoran za alegorijske slike koje do danas krase strop Hrvatskog narodnog kazališta Ivana pl. Zajca, koje je izgradio Fellner & Helmer. U njemačkom govornom svijetu najpoznatiji sin grada je Ödön von Horváth, koji je, međutim, samo prvi nekoliko mjeseci svog života proveo u Sušaku – tada susjedna općina, danas gradska četvrt Rijeke.

Raspad Habsburške monarhije bio je samo prvi od mnogih preokreta u 20. stoljeću: Autonomistički napor postajali su sve jači. Nakon kratke faze tranzicije pod vlašću Talijanskog nacionalnog vijeća, Gabriele D'Annunzio i njegovi militanti 12. rujna 1919. zauzeli su grad, gdje je u narednih 15 mjeseci izveo protofašistički eksperiment. Nakon toga osnovana je *Slobodna država Rijeka*, koja je 1924. pripojena Italiji. Grad je tamo ostao (odvojen od Sušaka) sve do poslije Drugog svjetskog rata, kada je 1947. postao dio Jugoslavije. S neovisnošću Hrvatske 1991. godine došlo je do industrijske krize i raspada brodogradnje, a što je dovelo do značajnih ekonomskih i demografskih promjena.

U časopisu *Spiegelungen* br. 1.20 objavljaju se pod zajedničkim naslovom: *Rijeka u žarištu tri eseja o Rijeci / Fiume* koji su slobodno dostupni i na Internetu pod www.spiegelungen.net:

Ilona Fried iz Budimpešte u svom znanstvenom eseju promatra vrijeme dualne monarhije izmađarske perspektive, zajedno s najvažnijim elementima trenutne kulture sjećanja i daje riječ suvremenim svjedocima ovog raznolikog grada.²

Također u znanstvenom dijelu nalazi se i esej Ivana Jeličića iz Rijeke / Budimpešte, u kojem se bavi aspektom koji do sada nedovoljno istraživan: - u velikoj mjeri potisnutim - sjećanjem na Prvi svjetski rat u Rijeci.³

U feljtonu Renate Lunzer iz Beča razmišlja o kontradiktornim kulturama sjećanja i percepcijama u Trstu i Rijeci s obzirom na D'Annunziovu vladavinu sa udaljenosti od 100 godina i postavlja pitanja o mitologizaciji i remitologizaciji povijesnih događaja i aktera – nešto što je aktualno i izvan Rijeke.⁴

Prethodno je od autora traženo da preuzmu trenutke ili motive *ad libitum* iz povijesti grada i da ih predstave iz mađarske, talijanske/talijanističke ili hrvatske/jugoslavenske perspektive. Stoga su ovi tekstovi zamišljeni kao odraz i izvor nadahnuća, bez da tvrde da su iscrpljni s mogućih gledišta i interpretacija. Nadam se da će vas potaknuti da saznate više o ovom gradu ili čak da ga posjetite. Ako poslije čitanja ovog teksta osjećate još žđ za znanjem o Rijeci, već u ovom trenutku mogu vam najaviti da su tekstovi o gradu planirani i za buduće izdanje *Spiegelungen-a*, koje izlazi koncem ove godine.⁵

Angela Ilić
prijevod: Ivica Košak

² Ilona Fried: „Out to Sea, Hungarians!“ History, Myth, Memories: Fiume 1868–1945

³ Ivan Jeličić: Is there Space for Remembering Habsburg World War One in Rijeka? Considerations on the Monument to the Heroic Sailor in Sušak

⁴ Renate Lunzer: Die Remythologisierung der Mythen. Bemerkungen zur Nachhaltigkeit des „Unternehmens Fiume“

⁵ Angela Ilić: Vielfältige Erinnerungen an eine heterogene Stadt. Rijeka, Kulturhauptstadt Europas 2020, Speigelungen 1.20, München 2020.

Matthias Flacius Illyricus

(1520-1575)

Theologe und Kirchenhistoriker
wohnte hier 1541-1549

WITTENBERG
Spomen-ploča 2020.

Povodom 500-te godišnjice rođenja Matije Vlačića Ilirika biti će u gradu Wittenbergu postavljena spomen-ploča.

MATIJA VLAČIĆ ILIRIK

Hrvatski emigrant u Europi 16. stoljeća

Matija Vlačić Ilirik (latin. *Matthias Flacius Illyricus*), filolog, teolog i povjesničar. rođen je, 3. ožujka 1520. godine u Labinu. U ranoj mladosti ostaje bez roditelja te sa 16 godina odlazi na studij u Veneciju gdje se školuje kod Giambattiste Aegnatiusa, profesora klasičnih jezika.

Na nagovor ujaka i liberalnog franjevačkog provincijala Balda Lupetine¹ (koji će životom

¹ **Fra Baldo Lupetina**, istarski glagoljaš, rođen je u Labinu. Papinska inkvizicija bacila ga je i zazidala u malu prostoriju u Veneciji. Kategorički je odbio odbaciti svoja uvjerenja, pa čak i po cijenu zatvora i smrti. Njegova izjava kako je rođen da: *samostalno pjeva, a ne da otpjevava*, tj. da sam misli i zaključuje,

platiti svoja uvjerenja - biti će osuđen od inkvizicije i zadavljen u laguni u Veneciji) odlazi Matija Vlačić rođen je, 3. 1. svibnja 1539. godine na studij u Basel, a preminuo u Frankfurt na Majni, 11. ožujka 1575.

Njegova obitelj nosila je i prezime Franković a i Matija se je njime služio u početku po

a ne da prima tuđe zaključke, ustrajao u svojoj upornosti punih dvadeset godina, i to pod nečuveno teškim uvjetima inkvizitorske tamnica koja ni nakon dva desetljeća nije mogla slomiti ili pokolebiti Baldin duh Zbog toga je presuda inkvizicije bila: "da se (*fra Baldo*) povede između stupova na Trgu Svetog Marka, da mu se tamo odsječe glava i tako mrtav da se spali na istom mjestu, a pepeo da se baci u more." Mletački dužd smanjio mu je kaznu na doživotno tamnovanje, izveden je ponovno pred sud i osuđen na smrt utapljanjem u moru. Krvnici su ga jednog nepoznatog dana 1562. godine utopili u moru.

svojim evropskim putovanjima. Školovao se u Veneciji i Baselu. Na Wittenberškom sveučilištu 1544. godine Vlačić postaje magistar slobodnih umijeća, te profesor hebrejskog i grčkog jezika. 1549. odlazi u Mageburg protestantski grad koji će u trideseto-godišnjem ratu biti spaljen i opustošen od strane hrvatske konjice predvođeno grofom Izolanijem.²

² Prema opisu Fridricha Schillera, Magdeburg je bio spaljen 20. svibnja 1631., od strane vojske carskog zapovjednika grofa von Tillyja. Schiller u djelu *Geschichte des dreißigjährigen Kriegs* kaže: ... "Započela je scena ubijanja, za koju povijest nema rijeći, a umjetnost nema kista ... Hrvati su se zabavljali, bacajući djecu u plamen ..."

U Magdeburgu, središtu akcija protiv pape, cara te reformacijskih kompromista, Vlačić je samo 1550. godine objavio oko 35 spisa, a 1553. godine napravio je plan o izdavanju dvaju djela – *kataloga svih onih koji su se prije Luthera borili za istinu vjere, a protiv zabluda papinskoga Rima te kritičku povijest Crkve*.

Vlačić tvrdi kako reformacija 16. st. nije slučajna, iznenadna ili samonikla pojava, nego nastavak dugoga procesa borbe protiv papinstva. Za boravka u Magdeburgu Vlačić je sa skupinom suradnika započeo rad na velikoj povijesti Crkve.

Djelo pod nazivom *Ecclesiastica Historia, Centuria Magdeburgenses*, kolokvijalno poznata

to kao *Magdeburške Centurije* monumentalan je pregled crkvene povijesti u 13 svezaka. Svaki svezak obuhvaća jedno stoljeće (lat. centum: sto), po čemu je djelo i dobilo naziv. *Centurije* su tiskane u Baselu u razdoblju između 1559. i 1574. godine.

Kada je 1556. dobio poziv za profesuru s dvaju njemačkih sveučilišta, jenskoga i heidelberg-koga, morao je prihvatići Jenu (iako je preferirao Heidelberg), jer je to prije obećao saksionskim knezovima. Ipak, otpušten je sa Sveučilišta u Jeni 1561. godine zbog suprotstavljanja mjesnomu saksonskim(!) knezu, koji je prisvojio pravo da odlučuje o crkvenim stvarima, a zahtjevao je i da Vlačić ništa

ne tiska što ne odobre on ili njegovi savjetnici. Vlačić ustaje protiv takve svojevrsne *protestantske inkvizicije* i pada u nemilost. Ostatak života proveo je u nekoj vrsti *predeuropske migracije*, tražeći za sebi i svoju obitelj sklonište. Postaje proganik u više europskih gradova, nakratko u Antwerpenu, Frankfurtu na Majni, Baselu, Speyeru, a tek na Sveučilištu u Strasbourgu proveo je pet godina. Bio je na udaru saksonskih knezova i njihovih teologa. Optuživali su ga kao glavnoga krivca za teološke polemike.

Prozvan je uzročnikom nemira i sukoba među njemačkim staležima. Protjeran je i iz Strasbourg-a, a s cijelom obitelji sklonio se 1573. u samostan *Bijelih gospoda* (osnovan kao *Ordo Sanctae Mariae Magdalena de poenitentia*) u Frankfurtu na Majni, gdje je umro u bijedi. Ne zna se gdje je pokopan!

Progoni i nerazumijevanja dodatno su učvršćivali Vlačića u uvjerenju kako je prava istina sadržana u radikalnom protestantizmu, pa u svojim teološkim spisima strastveno zagovara izvorne ideje reformacije.³ Napisao je dvjestotinjak radova, uglavnom na lat. jeziku. U najvažnijim traktatima *Clavis Scripturae sacrae, De peccato originali, De corrupto Ecclesiae Statu* i dr. ističe bit protestantskog učenja, a to je da zbog toga što je ljudska narav potpuno uništena *istočnim grijehom*, čovjek bez milosti koju je zasluzio *Isus Krist* ne može učiniti nikakvo dobro niti se *sám spasiti*.

³ <http://gutenberg.spiegel.de/buch/geschichte-des-dreissigjährigen-kriegs-3348/8>
pregledano 2.9.2017.

Najzrelije i najopsežnije djelo iz ostavštine Matije Vlačića Ilirika je djelo (*Clavis scripturae sacrae*, Strasbourg, 1567.), u kojem se potvrdio kao tvorac hermeneutike. To je zapravo enciklopedijski rječnik hebreizama, koji je postao temeljnim djelom hermeneutike uopće. Vlačić u "Ključu svetog pisma" postavlja tezu kako je "*povijest temelj poučavanja*" (...*historia est fundamentum doctrinae*...). Upravo ova povjesna konotacija čini Vlačića čini neosporivim začetnikom modernog tumačenje poruke teksta – hermeneutike. Vlačić je na području stare protestantske hermeneutike preuzeo i produbio, zasade antikne retorike i višestruko ju iskoristio za svoja egzegetska razmišljanja o razumijevanju cjeline i dijela. Izgleda kako je:

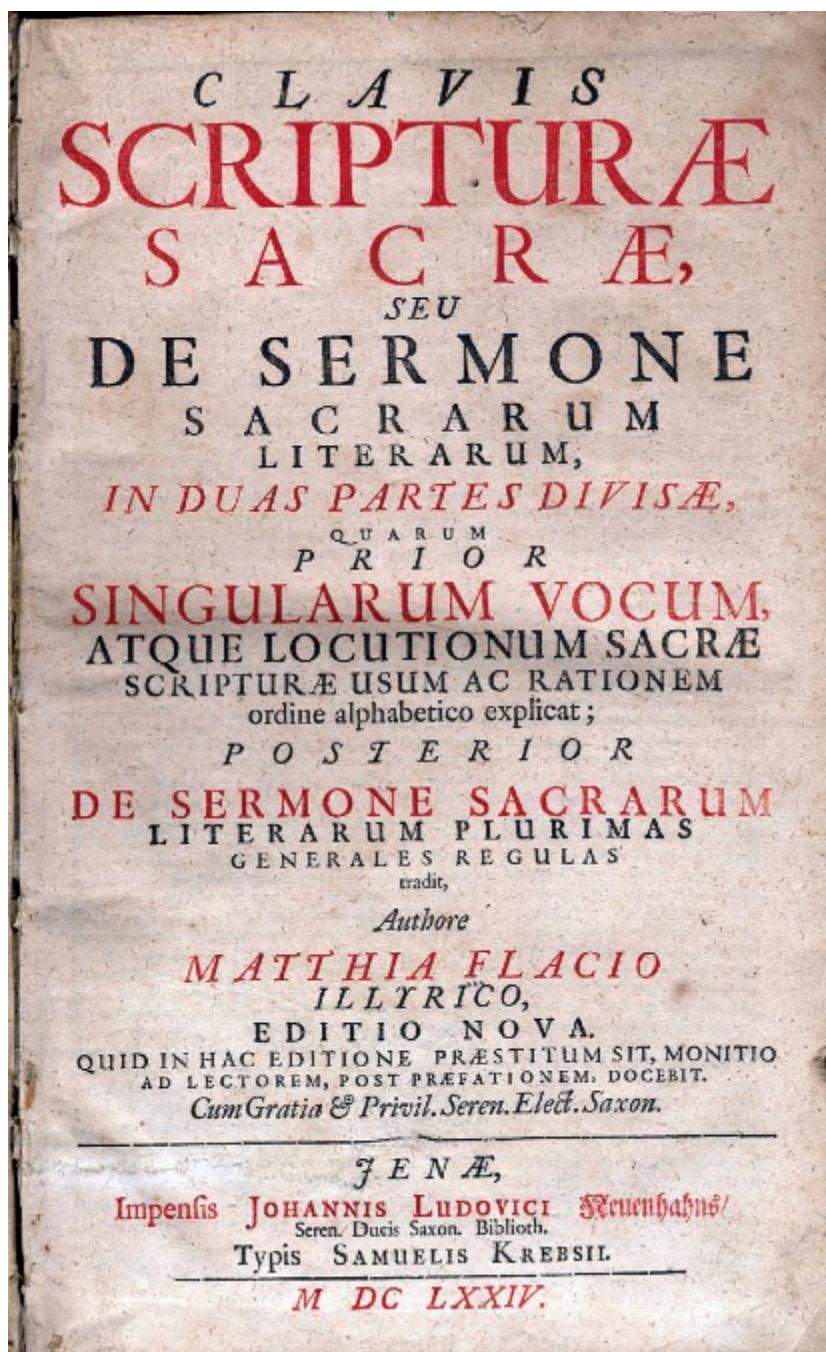
- za pojavu hermeneutičkog problema uopće karakteristično da je daljina morala da bude približena, stranost prevladana, most između nekoć i sad sagrađen. U tom smislu njezin trenutak bio je novi vijek koji je po-stao svjestan svoje udaljenosti od starijih vremena. Nešto od toga nalazilo se već u teološkom nastojanju reformatorskog razumijevanja Biblije i njegova principa *sola scriptura*.⁴

Tumačenje poruke teksta je prema filozofu Gadameru, bezuvjetno usmjerena prema otkrivanju istine, i to ne formalne istine, koja se očituje u formalnoj i shematisiranoj logici, nego istine stvari o kojoj pojedini tekst govori. Hermeneutička refleksija dakle govori o istini stvari, koja je predmet istra-

⁴ Ivica Košak, *Theologe der Sünde und Gnade
Der Radikalisierungsprozess in der Theologie
von Matthias Flacius*, Buchbesprechung,
RIJEĆ – glasnik Hrvatske kulturne zajednice,
broj 47, Wiesbaden, 2015.

živanja. Vlačića kao prvog osnivača (protestantske) herme-neutike zanima, iz svojevrsne pastoralne potrebe, razumijevanje Svetog pisma (*scripturae sacrae*) kao temeljnog problema tadašnjeg vremena. Predmet je, dakle, *istina stvari* koja je izražena u Svetom pismu, a koja može biti legitiman predmet herme-neutičkog istraživanja.

Gadamer ističe: *Kao što se prava retorika za nekog Platona nova učenika ne može rastaviti od znanja o istini stvari (rerum cognitio), a da se ne potone u apsolutnu ništavnost, isto je tako za interpretaciju tekstova sama po sebi razumljiva pretpostavka da tekstovi koji se žele protumačiti sadrže istinu o stvarima. A to je bila vjerojatno već za najstariju obnovu retorike u humanističko doba, koja je uostalom imala za ideal imitaciju, nesumnjiva samo-po-sebi-razumljivost. To vrijedi u potpunosti i za okretanje prema her-*

Nakon predavanja o Ruđeru Boškoviću, tribina HKZ-a o drugom velikaru - Matiji Vlačiću Iliriku

Hrvatska kulturna zajednica Wiesbaden priprema istoimenu tribinu i 11. kolovoza ove godine u Wiesbadenu

Hrvatska kulturna zajednica Wiesbaden i njezin predstnik Ivica Košak nastavljaju s nizom zanimljivih predavanja. Nakon nedavnog predavanja o hrvatskom znanstveniku Ruđeru Boškoviću u Wiesbadenu, danas (srijeda,

Hrvatska kulturna zajednica nastavlja sa zanimljivim predavanjima

Institut za europsku povijest u Mainzu vodi prestižni odjel za crkvenu povijest

22. lipnja) u 19 sati u Idsteiner loži Hotela sur Traube & China Restaurant Golden Lotus, Rodergasse 27, 65510 Idstein) bit će održano predavanje o Matiji Vlačiću Iliriku (alias Matthias Flacius Illyrik) hrvatskom protestantskom teologu, povjesničaru, crkvenom povjesničaru i filozoru. Hrvatska kulturna zajednica Wiesbaden priprema istoimenu tribinu i 11. kolovoza 2011. godine u Wi-

esbadenu. Tada će prigodom javne tribine o Matiji Vlačiću Iliriku, biti predana edicija *De Republicae Ecclesiasticae*, autora M. A. de Dominica biblioteći Instituta za europsku povijest u Mainzu. Institut u Mainzu vodi prestižni odjel za crkvenu povijest, tako da je to mjesto gdje će ovo latinsko djelo i nakon gotovo 400 godina od prvog izdajanja sigurno naći svoje čitatelje.

meneutici koju istražujemo. Jer kod Melanchtona, kao i kod pr-vog utemeljitelja protestantske hermeneutike Vlačića Ilirika, predstavlja uopće teološka kontroverza o razumljivosti Svetog pisma motivirajuću osnovu.⁵

Dakle, radi se o sadržaju vjerskog (i filozofskog) teksta, njegovoj istini koja nije neki sadržaj izvan teksta i koja se ne može tako dogmatski shematizirati, a da se ne promaši poruka.

Vlačić, filolog i humanist ostvario je metodu hermeneutičkog razmišljanja i uspio je osigurati luteranski princip *sola scriptura* protiv napada tridentinske teologije i njezinog razumijevanja tradicije kao metodu vrednovanja (vjerske) poruke. Kao humanistu, Vlačiću je pak bilo važno naglasiti da se opasnost za razumijevanje Svetog pisma krije u humanističkom stilskom idealu ciceronijanizma, tj. oponašanju Ciceronova govorničkog umjeća kod pučkih propovijedi.

Teškoće u razumijevanju Svetog pisma Vlačiću su poznate i Vlačić ih nabrala, ali te teškoće nisu prvenstveno jezične i for-

malne prirode (zabavljanje publice!), nego prije svega sadržajne, kojoj se pojedinac osobno otvara i prihvata je ili ne prihvata.

Tek hermeneutička refleksija može, svojom sadržajnom istinom, upozoriti na pravu vrijednost, otkriva Vlačić. Čovjeku je, prema humanisti Vlačiću, Sveti pismo nešto strano, i tu otudenost on mora prevladati ako ga se želi razumjeti.

Ova otudenost (stranost) je i za suvremenu filozofiju (i.e. Gadamer) nešto mnogo dublje, nego što je to stranost teksta, jezika, duha vremena ili izražajnih oblika. Centralni motiv protestantizma je prepoznat kao suprotnost zakona i milosti. Iako su ova dva pojma bitno teološke naravi, Vlačićeva filozofija postavila je opće hermeneutičko pravilo, ili prema Gadameru: Stvar se olako shvaća ako se zbog tog dogmatiskog interesa (kod Vlačića, op. prev.) ovdje utemeljena hermeneutika sama naziva dogmatskom. Istina je da ona želi služiti identitetu kršćanske vjere i prihvatanju evanđelja. Ali ona unatoč tome ostaje u principu čisto hermeneutički napor.⁶

Dakle put racionalne spoznaje,

kako ga je tumačio fizičar, filozof i pisac Ivan Supek u drugoj polovici ili bolje rečeno, na kraju 20. st.

Izvorište Supekovog humanizma proizlazi iz oduševljenja poezijom hrvatskog humanista iz vremena poslije Matije Vlačića: Janusa Pannoniusa, primasa Ivana Viteza te Marcusa Antoniusa. Prema Supeku: hrvatski su humanisti na ugroženim granicama i u europskom metežu uspostavili moralno, pravedno obzorje koje će i dalje osvjetljavati najbolje društvene pokrete.⁷

Promatrajući stvarnosti ili poruku o stvarnosti mi uvijek unaprijed imamo neko mišljenje o njoj, inače nas ne bi zaokupljala. Počnemo li istraživati, onda ne možemo (smijemo) tvrdoglavovo ostati kod vlastitog uvjerenja ako želimo razumjeti i ono drugo. Pa iako ni svoje mišljenje ne smijemo zaboraviti, jer bi inače postali izloženi mogućoj manipulaciji drugog mišljenja, teksta ili osobe. Ako nekoga slušamo ili nešto čitamo, ne trebamo zaboraviti vlastita preduvjerena o sadržaju i vlastita mišljenja. Hermeneutika, pre-

⁵ Hans Georg Gadamer, *Rhetorik, Hermeneutik und Ideologiekritik*, Hrs. J. Habermas i J. Taubes, Frankfurt 1971, S. 62.

⁶ H. G. Gadamer, *Rhetorik und Hermeneutik*, S. 153., prema izvorima za radionicu: http://www.hkz-wi.de/kronika_hr/Tribina%20Ilirik%20202011_web.htm pregledano 2. 9. 2011.

ispitivanje poruke traži otvorenost za mišljenje drugih ili za sadržaj teksta.

Preispitivanje spoznaje, razumevanje, u pravili je suprotstavljeno vlastitom preduvjerenu, a koje dosljedno i tvrdo- glavo nijeće druge argumente. I današnja filozofija po Gadameru nije bezgranično, nego ograničeno znanje, ali i ta skeptična pozicija, koja odbija skupnu istinu i prihvaca samo individualna razmišljanja, ne će moći dugo potrajati, jer ona se ponaša kao da je svaka neutralna pojedinačna pozicija moguća, jer svaki pojedinačni život, polazi od traženja istine.

To traženje istine, naravno, ostvaruje se dijalogom. Otvarajući se prema drugome, dokazujemo da nismo pali u ograničenost, kaže Gadamer: *Saslušajmo pažljivo onoga koji stoji pred nama! No i u dijalu se može zapasti u nesporazume ili u razgovoru skrenuti i govoriti u vjetar a da te sugovornik nije ni čuo, a kamoli razumio.*⁸

Upravo u toj dijalektičkoj otvorenosti, koju Gadamer pronalazi

kod Vlačića, leži ključ za razumijevanje našeg humanista iz 16. st. Vlačić se bavio isključivo *Svetim pismom* kao predmetom svog hermeneutičkog rada, ali to ne znači kako njegovo hermeneutičko nastojanje nema opće hermeneutičku vrijednost u filozofskoj struci. *Sveto pismo* kao i drugi tekstovi sastoje se od literarnih cjelina koje za svoje razumijevanje zahtijevaju opsežan filološko-logičko-gramatički aparat koji je prožet i produbljen općim spoznajno teoretskim principima.

Vlačić je te principe duboko proučavao, proširivao i korektno primjenjivao na svoj konkretni predmet istraživanja - *Sveto pismo* i pri tom stekao izvjesno pravo da ga se i danas naziva prvim utemeljiteljem hermeneutičke autorefleksije, razmišljanja o hermeneutici kao hermeneutici i njezinim principima kao pretpostavci korektnog pristupa tekstu, principima koji će postati uvaženi tek kasnije (u dvadesetom stoljeću) važiti kao izgrađeni, što znači upotrebljivi.

Naoko dogmatski pristup Vlačića u hermeneutskom istraži-

vanju lako se relativira ako suprotstavimo autorefleksiju u dijalu nasuprot historicizmu tridentinske ukočenosti, koja se pokazala nezainteresirana za traženje istine i tražila (svoje) pravo u tradiciji.

Ovakav pristup Vlačićevoj spoznajnoj teoriji predstavlja našeg humanistu kao znanstvenika koji je otvoren traženju novog, adekvatnog rješenja metodom hermeneutičke autorefleksije, nasuprot konzervativnog pristupa, a koji ustraje u tvrdnji da je tradicija već sama po sebi pozitivni odgovor.

Vlačić je s ponosom isticao svoje podrijetlo, a zavičaja se sjećao s toplinom, o čemu govori i njegov izraz *Istria mea dulcissima patria*.

Pripisuje mu se autorstvo dvaju polemičkih spisa na hrvatskome, na ikavskoj čakavštini: *Razgovaranje meju papistu i jednim luteranom*, 1555. i *Katekismus hervatski* (Crobatisch, tiskan na glagoljici 1566. godine).^{9,10}

Ivica Košak
Idstein/Ts., 2011.

⁹ Usp. Ivan Supek, *Teorija spoznaje*, JAZU Zagreb, 1974.

¹⁰ Objavljeno u časopisu *Riječ* br. 51/52, Hrvatska kulturna zajednica Wiesbaden, 2017.

⁸ H. G. Gadamer, *Rhetorik und Hermeneutik*, S. 157.

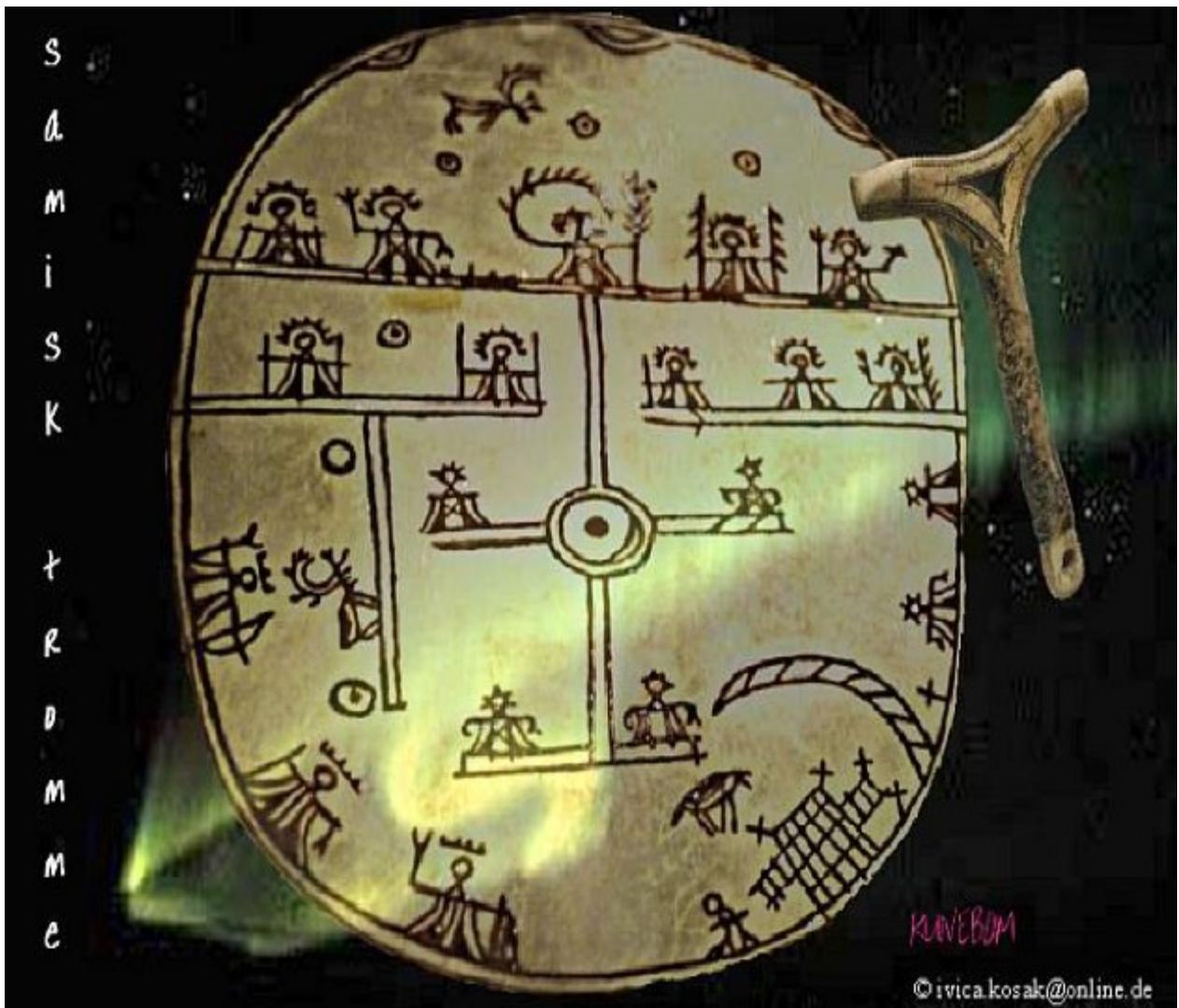
Jahresversammlung 2016. Foto []

Bildungs- und Europawoche vom 10. – 18. Mai 2014 in Idstein

Vortrag und anschließende Diskussion anlässlich der EU Woche 2014, in der Hotellobby des Hotels Golden Lotus, Rodergasse 27, 65510 Idstein. Mittwoch, den 7. Mai 2014 um 19:00 Uhr

YOIK FOR EUROPE - Kulturhauptstädte Europas 2014.

Der Jojk auch Joik oder Yoik geschrieben, ist ein Ritual, mit dem die Samen-europäische Ureinwohner - die Naturphänomene lautmalerisch beschreiben.

© ivica.kosak@online.de

Beide EU-Kulturhauptstädte 2014, Riga/Lettland und Umeå/Schweden sind mit der Samojeden und samischen Völker (Lappen) und deren Kultur verbunden.

Spomenik Ivana plemenitog Zajca u Rijeci
Giovanni von Zaytz (* 3. August 1832 in Fiume, Kaisertum Österreich,
heute Kroatien; † 16. Dezember 1914 in Zagreb)

Foto: Arhiva redakcije

IMPRESSUM

RIJEČ - glasnik Hrvatske kulturne zajednice - Ogranka Matice hrvatske - Wiesbaden

DAS WORT - MITTEILUNGSBLATT DER KROATISCHEN KULTURGEMEINSCHAFT
Nr. 60, 2020

Adresa / Adresse: Kroatische Kulturgemeinschaft e.V. c/o Ivica Košak, Ernst Töpfer-Str. 4, 65510 Idstein,
Tel: +49(0)6126-8145, E-Mail: info@hkz-wi.de, http://www.rijec.hkz-wi.de

Nakladnik / Verleger: Hrvatska kulturna zajednica e.V. Wiesbaden, Kroatische Kulturgemeinschaft e.V.

V.I.S.d.P.: Ivica Košak, Ernst Töpfer-Str. 4, D-65510 Idstein, E-Mail: ivica.kosak@online.de

Glavna urednica / Redaktionsleitung: Jela Šare

Graphik Design / Layout: Ivica Košak

Tisak / Druck: WIRmachenDRUCK GmbH, Mühlbachstr. 7, 71522 Backnang

Banka / Bankverbindung: Wiesbadener Volksbank e.G. Wiesbaden, Kroatische Kulturgemeinschaft e.V.

IBAN: DE30510900000021280500 BIC: WIBADE5WXXX

RIJEČ ISSN 2196-6109